
ŠTÚDIE

DÔSTOJNÍCKE SÚBOJE V UHORSKU (1850 – 1914)*

VOJTECH DANGL

DANGL, V.: Officer duels in Hungary (1850 – 1914). *Vojenská história*, 2, 16, 2012, pp 9-38, Bratislava.

The published paper analyzes an interesting phenomenon of military life – duel – against the backdrop of the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century, roughly until the outbreak of the First World War. The author covers nearly all aspects of this phenomenon at all its levels, including legal, social, moral, ethical, etc. At the same time, the author presents lots of new and interesting facts on this socially recognised and yet unrecognized phenomenon. The author notes that the Officers Corps of the Austro-Hungarian Army preserved a unique position in the Hungarian society, with its own internal regulations that made the Corps a special caste amid the strictly delineated social divisions of the given society. Duels belonged to the external phenomena that were to become the most prominent and visible manifestations of the unique officer code of honour. Compliance with this moral code exerted more influence on the lives of Austro-Hungarian Army officers than any civil laws, which completely outlawed duels, or any appeals of Church officials, or national and family traditions. The officer's moral code raised the officer's honour to a higher level of importance than any attempts to preserve one's personal happiness, career and ultimately even one's own life.

Military history. Hungary. Officer duels. Yrs. 1850 – 1914.

Ak sa podrobnejšie zahĺbime do literatúry autorov žijúcich a píšucich v 19. a začiatkom 20. storočia, teda obdobia rozvíjajúcej sa modernej spoločnosti, vedeckých vynálezov, rozvoja techniky a vedy, prekvapí nás množstvo subjektov a motívov súvisiacich so súbojmi. Očakávalo by sa totiž, že tento fenomén zviazaný predovšetkým so stredovekým ponímaním riešenia cti a spravodlivosti nebude pre širokú verejnosť príťažlivou témou. Opač je pravdou. Spomeňme náhodne iba velikánov ruskej literatúry, akými boli Lev Nikolajevič Tolstoj, Alexander Sergejevič Puškin, Michail Jurjevič Lermontov, Fjodor Michailovič Dostojevskij, Alexander Ivanovič Kuprin, z ktorých dvaja menovaní – Puškin

* Štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja v rámci projektu APVV 51-030905.

a Lermontov sa sami stali obeťami súbojov. Alebo známeho francúzskeho spisovateľa historických románov Alexandra Dumasa, jeho syna Alexandra Dumasa ml., predstaviteľa kritického realizmu Henri Beyle Stendhala či majstra poviedok, prozaika a novinára Guy de Maupassanta. Z anglosaskej oblasti majstra historických románov Waltera Scotta, autora románu *Kronika Picwickovho klubu* Charlesa Dickensa, anglického spisovateľa poľského pôvodu Josepha Conrada alebo vplyvného právneho historika Jeremyho Benthama. Z autorov píšucich v nemeckom jazyku predstaviteľa kritického realizmu Theodora Fontane, rakúskeho prozaika a dramatika Athura Schnitzlera alebo uznávaného znalca vojenskej problematiky habsburskej monarchie Josepha Rotha. A pretože sa budeme pohybovať predovšetkým na pôde Uhorska druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia, menujme aj niekoľkých predstaviteľov maďarskej spisby, u ktorých nájdeme opisy súbojov. Medzi nimi napríklad Móra Jókaiho, Dezső Kostolányiho, Zoltána Thuryho, básnika Endre Adyho či mága meštianskej literatúry a rodáka z Košíc Šándora Maraiho. Majstri pera, okrem snahy podchytiť autenticitu doby, o ktorej písali, sa zaoberajú aj otázkou súbojov ako spôsobu vybavovania si vzájomných sporov a obrany cti. Otázkou, ktorá sa práve v tomto období stáva aktuálnou spoločenskou témou v celej Európe.

Svojským spôsobom sa problémy súvisiace so súbojmi nastoľovali a riešili v Uhorsku. Nie náhodou druhú polovicu 19. storočia, keď súboje dosiahli nevídaný nárast, nazvali domáci publicisti „*dobou súbojovej mánie*“. Tie, napriek tomu, že zákon súboje zakazoval a cirkev proti nim brojila, dosiahli taký rozsah, že koncom storočia aj v najvyšších spoločenských kruhoch, ktoré boli najviac späté s touto formou samosúdu, sa stále viac spochybňovala zmyslupnosť takéhoto spôsobu vybavovania si sporov. Poukazovalo sa na neúčinnosť zákonných paragrafov postihujúcich duelantov a zúčastnených na tomto rituáli, volalo sa aj po prísnejších postihoch, ktoré v Uhorsku boli značne bezzubé a po striktnom odsúdení narušiteľov týchto zákazov súdmi. Pod vplyvom podnetov spoza hraníc začali vznikať hnutia, ktoré si vytýčili za cieľ bojovať za zákaz súbojov. Ale aj táto iniciatíva, ako mnohé iné iniciatívy obdobného charakteru v Uhorsku, niesla v sebe znaky polovicatosti a nedokonalosti.

Dnes pod vplyvom závalu súbojových scén z historických filmov a televízie, ako aj farbistých opisov duelov v krásnej literatúre si každý jednotlivec odnáša určitý obraz o priebehu súbojov v minulosti, a tým spojených vžitých regúl. Tieto obrazy sú síce atraktívne, farbisté a niekedy aj dojemné, často sú však od reality značne vzdialené.¹ Súboje sa v priebehu dlhých stáročí vyvíjali, menili sa formy ich prevedení, miera brutality pri ich realizovaní, ciele, ktoré sa s jeho uskutočnením mali dosiahnuť. Prešla dlhá cesta, kým postupne strácali svoj sakrálny základ spájaný s tzv. *ordáliami*, čiže „božími súdmi“ a nadobudli „svetskú“ ustálenú podobu za dosiahnutie svetských cieľov a predovšetkým za účelom obrany cti jednotlivca podľa ustálených regúl.²

¹ V tejto súvislosti ale treba poznamenať, že veľmi často tieto obrazy nezodpovedajú historickej realite, scenáristi a režiséri kvôli väčšej atraktivite a napätiu vnášajú do týchto scén prvky, ktoré tam nepatria a veľmi často si nerobia problém ani s obdobím, v ktorom sa dej odohráva.

² Podrobnejšie k problematike božích súdov a ich foriem pozri: SCHELLE, Karel. Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In *Slovenská archivistika* 15, 1980, č. 1, s. 117-149; HOLÁK, Ján. *Beda odsúdeným. Ako sa za feudalizmu súdilo na Slovensku*. Martin : Osveta, 1974, s. 206-210; PESTY, Frigyes. *A perdöntő bajvivások története Magyarországon*. Pest : Magyar Akadémiai Könyvtár, 1867. Najnovšie sa touto problematikou zaoberá LAMPART, Filip. *K úprave súdneho súboja podľa Spišského práva* (t. č. v rukopise).

Väčšina odbornej literatúry zaoberajúca sa duelmi nachádza stopy súbojov už v biblii a, najmä, v antike. Spomínajú sa v nich súboje na život a na smrť medzi Dávidom a Goliášom, medzi Achillom a Hektorom pod múrmi Tróje, Turnusom a Aeneasom o ruku Lavinie, medzi Scípiom Afrikanom a španielskym obrom Claudiom Marcellusom a podobne. U tzv. barbarských národov, predovšetkým u Germánov a Galov, súboj fungoval sčasti ako náboženský rituál, sčasti ako jeden zo spôsobov výkonu spravodlivosti, neskôr, a to aj u iných národov, aj ako riešenie vzájomných sporov. Princípom „božích súdov“, *ordálií*, bola viera, že o spravodlivosti pri ich vzájomnom súboji rozhodne Božia vôľa, a to za účasti miestnej vrchnosti, sudcu a často aj širšieho okruhu divákov. V podstate všetky zásadnejšie sporné záležitosti, pokiaľ nemohli byť vyriešené súdnou cestou, sa riešili pomocou zbraní, pričom súdne súboje sa spravidla vykonávali medzi šľachticmi, ale mohli sa uskutočniť aj medzi menej urodzenými osobami. Pri „božích súdoch“ si v špeciálnych prípadoch dotyčné strany mohli najatť tzv. *viadorov*, *pugilov*, ktorí za nich vybojovali súboj. Vo všeobecnosti toto „povolanie“ bolo v Európe podľa dobových morálnych kritérií odsudzované, ale v Uhorsku viacerí tzv. *kráľovskí viadori* sa stali váženými osobnosťami a mohli dokonca dosiahnuť šľachtický titul.³ V Uhorsku kráľ Matej Korvín povolil tieto súboje iba v prípadoch, keď chýbali všetky iné dôkazy. Princíp božích súdov sa v Európe vytratil v priebehu 16. storočia.

U bežného čitateľa snáď najznámejšími sa stali stredoveké rytierske súboje, ktoré prebiehali podľa známych a vžitých rituálov, pod dohľadom tzv. *mediátorov* alebo *arbitrov*, dohliadajúcich na dodržiavanie zvyklostí a výber zbraní. Ich zvláštnosťou bolo, že sa postupom času konali nielen na obranu cti, ale na rytierskych turnajoch nadobúdali čoraz svetskejšie formy a rozšírili sa v celej Európe. Za hybnými momentmi turnajových súbojov sa čoraz častejšie skrývala aj svetská snaha po získaní mena a slávy, čo sa navonok prejavovalo napr. bojom v mene a vo farbách uctievanej, či vyvolenej dámy, z rúk ktorej na konci turnaja preberali aj víťaznú trofej. Tieto turnaje sa postupom času stávali akousi bojovou hrou, športom, zábavným predstavením pre široký okruh divákov, ale zároveň plnili funkciu aj bojového výcviku. Rytierstvo so svojou ideológiou a etikou, tak ako ho poznáme zo západnej Európy, sa v Uhorsku plne udomácnilo až v 13. storočí a vrchol dosiahol v čase vlády dynastie Anjouovcov.⁴

³ SÁGVÁRI, György. Clair Vilmos és a párbaj. In *Magyar párbaj. A párbaj története. Magyar párbajok. Párbajkódex* (Ed. Ságváry, Gyula). Budapest : Osiris, 2002, s. 29-30.

⁴ Podrobnejšie k vývoju rytierskych turnajov v Uhorsku pozri: SEGEŠ, Vladimír. Bojové zápolenie a rytierske hry zvané turnaje. In *Miles Semper Honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Bratislava : VHÚ, 2007, s. 53-63; O rytierstve všeobecne, rytierskej etike, rytierskych súbojoch vrátane turnajových súbojov existuje bohatá odborná literatúra. Menujeme len niektoré najdostupnejšie tituly: BORST, A. *Das Rittertum im Mittelalter*. Darmstadt, 1976; BRZUSTOWITZ, B. W. *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim*. Warszawa, 2003; DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2003; DVOŘÁKOVÁ, Daniela. Rytierska kultúra v živote uhorskej šľachty na prelome 14. a 15. storočia. In *Historický časopis*, 50, 2002, č. 4, s. 569-586; FLORI, Jean. *Rytíři a rytířství ve středověku*. Praha : Vyšehrad, 2008; FÜGEDI, Erik. Rittertum im mittelalterlichen Ungarn. In *Die Ritter. Burgenländische Forschungen*. Sonderband VIII. Eisenstadt 1990; GRAUS, Igor. Laické rytierske rády v Uhorsku v 14. – 20 storočí (stav a perspektívy výskumu). In *Vojenská história*, 3, 1999, č. 2, s. 3-27; HUIZINGA, Johann. *Jeseň stredoveku. Homo ludens*. Bratislava : Tatran, 1990; KOVAŘÍK, Jiří. *Meč a kříž (1066 – 1214) Rytířské bitvy a osudy I*. Praha : Mladá fronta, 2005, s. 9-12; KOVAŘÍK, Jiří. *Rytířská krev (1208 – 1346). Rytířské bitvy a osudy*

Medzi zvláštne formy dobových súbojov, s ktorými sa môžeme stretávať ešte aj v 14. storočí prakticky v celej Európe, patrili tie, keď panovníci a vojvodcovia, aby sa vyhlili zbytočnému krviprelievaniu, sa ešte pred bitkou navzájom vyzvali na súboj. Ich spoločným menovateľom bolo, že sa v praxi zväčša sa neuskutočnili, boli skôr akýmsi diplomatickým aktom prejavu dobrej vôle zmieriť sa, dodajme, že často neúprimnej. V čase bojov s Osmanmi sa stávalo, že pred bitkou vystúpil z radu bojovníkov jednotlivec, ktorý vyzval na súboj jednotlivca z radov protivníka. Niekedy sa dokonca, najmä v uhorsko-tureckých pohraničných oblastiach, uskutočnili vopred zorganizované súboje jednotlivcov či celých skupín bojovníkov podľa vopred prijatých regúl. V niektorých prípadoch sa z nich vyvinuli aj ozbrojené zážky oboch strán a menšie bitky. Vo viacerých prípadoch je doložené, že niektoré z týchto ozbrojených stretov s Osmanmi boli poznačené nielen snahou preukázať svoju bojovú zdatnosť, ale aj prerušiť jednotvárnosť strážnej služby v pohraničných pevnostiach a získať korisť, prípadne odmenu.⁵ Začiatkom 18. storočia sa tieto druhy súbojov začali vytrácať.

Vladimír Dolínek vo svojej knihe o súbojoch poukazuje aj na ďalší zo zdrojov výzvy na súboj vychádzajúci zo stredovekých a ranonovovekých zvyklostí. Je ním tzv. *faida* (nemecky Fehde), ktorej základným podnetom bola snaha o satisfakciu za krivdu, najčastejšie za smrť alebo utrpenú škodu so zbraňou v ruke.⁶ Dnes by sme to nazvali pomstou alebo krvnou pomstou. Žiada sa však doplniť, že podľa dobových kódexov obrany cti za smrť, zranenie, zdravotné následky a pod., nadobudnuté v súboji, sa nesmeli siahnuť k pomste. Príslušníci rodiny postihnutého vinou súboja by tým riskovali stratu majetku a často aj života.

Za liaheň moderne ponímaného súboja ako osobitého druhu výkonu spravodlivosti je považované Taliansko obdobia renesancie, ako aj Španielsko a Francúzsko 16. a 17. storočia, odkiaľ sa vonkajšie prvky súvisiace so súbojom šírili aj do strednej Európy. Medzi prvých uznávaných teoretikov talianskej školy šermu a súboja patril Achille Marozzo. Jeho dielo s názvom *Opera nova chiamata duello overo fiore dell'arma* je považované za najstarší súhrn súbojových predpisov.⁷ V tom čase osobné súboje boli, až na malé výnimky, výsadou šľachty. U šľachty ako privilegovanej vrstvy rástlo povedomie osobnej cti a potreby ju za každú cenu ochrániť. Súboje sa spravidla odohrávali bezprostredne po urážke priamo na mieste potupy, až postupne sa vyvinul systém využívania sekundantov a presného určenia miesta súboja.⁸ Nastupujúci proces bol prejavom akejsi „individualizácie“, keď sa ideový stimul

II. Praha : Mladá fronta, 2006, s. 9-12; KOVAŘÍK, Jiří. *Čas stoleté války (1356 – 1450). Rytířské bitvy a osudy III.* Praha : Mladá fronta, 2006, s. 9-13; KOVAŘÍK, Jiří. *Soumrak rytířství (1461 – 1525). Rytířské bitvy a osudy IV.* Praha : Mladá fronta, 2007, s. 9-11; KURCZ-KLANICZAY, Ágnes. *Lovagi kultúra Magyarországon a 13 – 14 században.* Budapest 1988; REIZETSTEIN, Alexander. *Rittertum und Ritterschaft.* München 1972; SEGEŠ, Vladimír. *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko.* Bratislava : MO SR, 2004; *Středověký člověk a jeho svět.* (Ed. Jaques Le Goff). Praha : Vyšehrad, 1999; WINTER van, Johanna M. *Rittertum. Ideal und Wirklichkeit.* München : Bussum, 1979; WOZEL, H. *Turniere.* Berlin 1979; ZOMBORI, István. *Lovagok és lovagrendek.* Bratislava 1988.

⁵ Podrobnejšie NAGY, László. *A végvéri dicsőség nyomában.* Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1978; SALAMON, Ferenc. *Magyarország a török hódítás korában.* Budapest 1886; LENGYEL, Dénes. *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból.* Bratislava : Madách Könykiadó, 1981; TAKÁTS, Sándor. *Török-magyar bajviadalok.* Budapest 1913. Samozrejme, tento druh skupinových súbojov sa vyskytol aj v iných európskych krajinách. O viacerých sa píše aj v materiáli publikovanom na internete (*Duely – časť druhá.* <http://www.havrani.sk/clanky-o-historii/duely-cast-druha>).

⁶ DOLÍNEK, Vladimír. *Knihy o soubojích.* Praha : Naše vojsko, 2009, s. 16-19.

⁷ LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Zbraně, šerm a mečíři.* Praha : Albatros, 1983, s. 171-172.

⁸ Tamže, s. 20-21.

vedúci k súbojom postupne otupil a čoraz viac sa podnetom výziev na súboj stávali osobné dôvody – súboj začal byť, aj keď často pod vplyvom spoločenského tlaku, predovšetkým osobnou voľbou duelanta. Zároveň prebiehal aj proces akejsi „exkluzivity“, keď sa súboj stal jedným zo stavovských privilégií.⁹ V rôznych obdobiach historického vývoja možnosť riešenia sporov súbojom sa týkala rozličných vrstiev spoločnosti. Najskôr najvyšších, predovšetkým šľachticov, neskôr dôstojníkov, vysokoškolsky vzdelaných mužov, príslušníkov meštianstva, až sa vyvinul špecifický pojem tzv. „súbojaspôsobilých“ (*satisfaktionsfähig, párbajképes*) osôb, ktorý kategorizoval tých, ktorí mohli, alebo pod vplyvom spoločenskej atmosféry museli riešiť svoje spory formou duelu.

V 18. storočí za vlády Márie Terézie sa sprísnilo právne postihy za uskutočnenie súbojov. Panovníčka roku 1752 vydala nariadenie, ktorým zakazovala vybavovanie si účtov so zbraňou v ruke a nariadila spory riešiť pred príslušnými svetskými orgánmi. Ten, koho vyzvali na súboj, nebol povinný sa dostaviť na miesto, kde sa mal súboj odohrať, a za neúčast' na súboji nemala utrpieť jeho česť ani jeho dobré meno. Naopak, tí, ktorí toto nariadenie porušili, sa mali za svoj prečin zodpovedať, mohli byť dokonca potrestaní stratou života a mali byť pochovaní na mieste, kde sa trest vykonal. Kto po súboji ušiel, mal stratiť nárok na svoje majetky, ktoré prešli pod správu kráľovského zastupiteľstva a príjmy z neho plynúce prechádzali do kráľovskej pokladnice až dotedy, kým sa vinník dobrovoľne neprihlásil a nevysvetlil svoj prečin.¹⁰ Vo Francúzsku v čase napoleonských vojen súboj nebol považovaný za trestný čin, a vojnové podhubie doby súbojom prialo. To sa do určitej miery prenášalo aj na dôstojnícky zbor rakúskej armády, kde súboj trestným činom, až na výnimky, bol. Pred nástupom 19. storočia, ale aj po ňom, sa však rituály vychádzajúce z nostalgie rytierskej doby v rôznych obmenách naďalej zachovali a obraz „vznešeného rytiera“ sa premieňal na obraz „správneho džentlmena.“¹¹

V priebehu 19. storočia, aj keď na jeho počiatku súbojová horúčka do určitej miery poľavila, súboje ako spoločenská téma čoraz viac zaťažujúca modernizáciu spoločnosti, pretrvávala. V druhej polovici 19. storočia dochádzalo k novej vlne riešenia sporov formou súbojov, pričom táto téma získala popredné miesto v publicistike. Samotné súboje dostali prísne meravé formy, a v Uhorsku boli spracované desiatky kníh a príručiek zaoberajúcich sa umením súboja, jeho pravidlami, morálnym kódexom s ním spojeným či obranou tohto spôsobu riešenia osobných sporov. Boli adresované predovšetkým dôstojníkom, ale aj civilistom, ktorí vďaka pôvodu alebo spoločenskému postaveniu patrili do kategórie „súbojaspôsobilých“. V Uhorsku tento fenomén dostal nový impulz v 70. rokoch 19. storočia, podľa niektorých údajov najmä v dôsledku násilného riešenia bosnianskej krízy, resp. rastu agresivity v súvislosti s udalosťami v Bosne a Hercegovine. Dôležitú úlohu tu však zohral aj proces pomeštenia uhorskej spoločnosti, keď sa k skupine nositeľov šľachtického titulu a ku skupine dôstojníkov čoraz vehementnejšie prirad'ovalo aj meštianstvo, ktorého príslušníci si túto „výsadu“ prisvojovali a považovali za uznanie vyššieho spoločenského statusu.

* * *

⁹ Ref. 3, s. 31.

¹⁰ *Párbaj. A Wikipédiaból a szabad enciklopédiaból*, s. 2. Dostupné na internete: <http://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1rbaj>.

¹¹ *Duely – časť prvá*. Dostupné na internete: <http://www.havrani.sk/clanky-o-historii/duely-cast-prva>, s. 2.

Definícia súboja obsahuje v rôznych národných historiografiách odlišnosti, ktoré vyplývajú z historického vývoja tej-ktorej krajiny či národného spoločenstva, ako aj z precizovania tohto pojmu po celé stáročia. Jeho základné črty sú však v rôznych obmenách zhodné, preto si uvedme definíciu súboja z niekoľkých bežne dostupných encyklopédií. *Ottův slovník naučný* z roku 1905 definuje súboj ako „*boj dvou soupeřů zbraněmi smrtícími, uspořádaný úmluvami přede svědky obou stran, sekundanty, o nichž níže, následkem vyzvání na základě urážky na cti*“.¹² Takmer tými istými slovami definuje súboj aj o 27 rokov neskôr vydaný *Masarykův slovník naučný*. „*Souboj, boj dvou soupeřů smrtícími zbraněmi na vyzvání a podle úmluvy svědků (sekundantů); má zjednatí uraženému zadostiučinění zbraní; uražený má právo volby zbraně*.“ *Malá československá encyklopédia*, vydávaná postupne koncom 80. rokov 20. storočia, označuje súboj alebo duel ako „*v minulosti boj dvou nebo i více soupeřů určenými zbraněmi (chladnými nebo palnými) podle předem sjednaných podmínek. Jeho forma a použité zbraně se řídily podle místních a dobových zvyků a závisely i na společenském postavení protivníků*“.¹³ A nakoniec moderná *Wikipédia* hodnotí súboj ako „*dobrovoľné stretnutie dvoch mužov so zbraňami, ktoré sa riadi pravidlami a má poskytnúť satisfakciu uraženému, to jest odčiniť predchádzajúcu urážku, resp. obnoviť jeho česť. Výzvou na súboj (hodenou rukavicou) uražený preukázal, že si svoju česť cení viac, než svoj život, a tým sa urážky zbavil. Pre satisfakciu nebolo dôležité, kto v súboji zvíťazí a takáto otázka sa ani nekládla. Súboje patrili k starému kódexu cti bojovníkov, šľachty a neskôr najmä dôstojníkov. V období romantizmu sa súboje rozšírili aj medzi mešťanov a hlavne študentov*“.¹⁴

Pre zaujímavosť, keďže sa náš záujem viaže na územie Uhorska, uvedieme definíciu súboja aj z maďarského *Révai nagy lexikonu* a z modernejšej verzie encyklopédie vydávanej začiatkom 60. rokov 20. storočia. *Révaiho nagy lexikon* definuje súboj (párbaj, párvialad, bajvívás) ako „*Život alebo prinajmenšom telesné zdravie ohrozujúci vzájomný boj dvoch osôb, zakladajúci sa na spoločnej dohode a posvätený dobovým spoločenským ponímaním súbojových pravidiel*“.¹⁵ Novšia verzia maďarskej encyklopédie *Új magyar lexikon* súboj považuje za „*ozbrojený zápas medzi dvoma osobami, ktorý vybojovali (víťak) po výzve jednej zo strán na základe vopred určených rovnakých podmienok, pri dodržiavaní daných formalít a zvyklostí. Predpisy uskutočnenia súboja obsahovali tzv. súbojové kódexy a na ich dodržiavanie dohliadali súbojoví pomocníci*“.¹⁶ Vidíme, že tieto stručné definície sa v zásade zhodujú.

Teoretici zaoberajúci sa hlbšou analýzou súbojov sa, samozrejme, nemohli uspokojiť iba s definíciou tohto fenoménu pretrvávajúceho celé stáročia, ale pokúsili sa o popis jeho základných črt, cieľov a dôsledkov na vývoj spoločnosti najmä v priebehu 19. a začiatku 20. storočia. Medzi hlavné črty súbojov zaradili moment zlyhania vzájomnej komunikácie, pokusu o vzájomné pochopenie, spojené s osobnostnou izoláciou. Vo svojej podstate, ako na to poukazovali, ide o nelegitímne konanie, čin vnášajúci do ľudských vzťahov agresivitu, prejavujúci sa cieľavedomým konaním a snahou o fyzické ublíženie.¹⁷ Za ďalšie prvky

¹² *Ottův slovník naučný*, zv. 23. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1905, s. 699.

¹³ *Malá československá encyklopédie*, zv. V, Praha : Academie, 1987, s. 754.

¹⁴ *Souboj – Wikipedie*. Dostupné na internete: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Souboj>.

¹⁵ *Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája*, zv. 15. Budapest : Révai Testvérek Irodalmi Részvénytársasága, b. r. v. s. 224.

¹⁶ *Új magyar lexikon*. Budapest : Akadémiai Kiadó, zv. 5, s. 376.

¹⁷ Ref. 10.

vstupujúce do moderne ponímaného súboja považovali snahu nielen fyzicky, ale aj duševne a mentálne ublížiť protivníkovi. Dôležitým obsahovým prvkom súbojov bol fakt výlučnosti, vytvárania zvláštneho druhu diferenciacie spoločnosti, ktorý sa navonok prejavoval delemím na „súbojaspôsobilých“ a „súbojanespôsobilých“ občanov. Model „súbojaspôsobilej“ alebo „súbojaschopnej“ spoločnosti zároveň znamenal posilnenie fikcie spolupatričnosti v rámci spoločenskej štruktúry.¹⁸ V druhej polovici 19. storočia sa však zároveň čoraz častejšie objavovali aj pochybnosti o zmysluplnosti takéhoto ponímania ochrany cti a silnela jej kritika.

Široká polemika medzi prívržencami a odporcami súbojov vznikla po vydaní brilantnej filozofickej úvahy Arthura Schopenhauera, ktorá tlačou vyšla roku 1851.

Schopenhauer vo svojej úvahe „o cti a súbojoch“ položil v teoretickej rovine základy vzniku a rozvoja literatúry brojacej proti súboju ako špecifickému spôsobu riešenia otázok cti. Sleduje psychickú a etickú základňu a ich korelácie, z ktorých podľa neho vzišiel súboj ako spoločenský fenomén, hľadá hybné momenty povahy muža vedúce k prijímaniu súboja ako konečného riešenia otázok súvisiacich so ctou jednotlivca a nachádza ich v ctižiadosti a ctiabažnosti, v hrdosti až pýche a v márnomyseľnosti. Tieto etické kategórie podrobuje rozboru, hodnotí ich pôvod, psychologické a spoločenské chápanie, pričom upozorňuje na zásadný rozdiel medzi pojmami „česť“ a „rytierska česť“, ktorá je špeciálnou hodnotovou kategóriou vyvíjajúcou sa v kresťanskej Európe po celé stáročia. Dochádza k záveru, že záležitosti riešenia otázok osobnej a rytierskej cti sa pohybujú mimo hraníc triezveho uvažovania, logiky cieľavedomosti a hlavnú úlohu pri riešení týchto otázok nehrá to, čo si jeho aktér o sebe myslí alebo ako sa sám hodnotí, ale to, čo si o ňom myslí a ako ho hodnotí okolie. Rozoznáva tzv. občiansku česť, úradnú alebo kolektívnu česť a rodovú česť. Je to práve tzv. kolektívna česť, to značí česť viažuca sa a vyplývajúca z povolania či zo zamestnania, spolupatričnosti ku kolektívu, ktorá sa vo svojej totalitnej podobe najviac realizovala v armáde a viedla k riešeniu sporov so zbraňou v ruke.¹⁹ Podľa Schopenhauera, keď štát dospeje do štádia, že nedokáže náležite odmeňovať tých, ktorí mu slúžia, potom ich vyníma z masy zvýraznením ich prestíže, a tým ich svojským spôsobom honoruje.²⁰

Prívrženci súboja, ako aj jeho odporcovia, sa zhodujú v tom, že pokus o riešenie urážky a otázky zachovania si osobnej cti zákonnými prostriedkami, zlyhalo. Svoju dominanciu ešte aj v druhej polovici 19. storočia tu potvrdzovalo zvykové právo. Dôstojník a popredný znalec problematiky Lajos Chappon v úvode ku zbierke súbojových predpisov to vyjadril nasledovným spôsobom: „*Zákon síce berie pod svoje krídla toho, kto súboj odmietne a jeho česť uznáva, ale jeho spoluobčania o ňom súdia inak. Kto sa v takejto situácii ocitol, alebo o nej počul musí si priznať, že ten, kto súboj odmietne, napriek všetkým zákonom si o sebe utvorí zlú mienku a často sa stane predmetom posmechu zo strany podlých vtipkárov, ktorí mu môžu beztriestne ublížovať.*“²¹ Ešte drastickejšie a tragickejšie následky to malo v prípade dôstojníkov.

¹⁸ SZABÓ, Levente. Kritikaképzetek pragmatikája az 1850-es években. In *Nyelvek, identitások. A Romániai Magyar Doktoranduszok és fiatal kutatók III. Tudományos Konferenciáján elhangzott előadások* (Szerk. T. Szabó, Levente). Kolozsvár : Kriterion, 2003, s.177.

¹⁹ Podrobnejšie SCHOPENHAUER, Arthur. *A becsületről és a párbajról*. Budapest : Hornyászkzy, 1894.

²⁰ Tamže, s. 32.

²¹ CHAPPON, Lajos. *A párbaj szabályai, melyeket gyakorlatból meritve összeszedett Chappon Lajos, a budapesti nemzetőr seregnél vitanár és hadnagy (Die Regeln des Zweikampfes. Nach Erfahrung abgefasst von Louis Chappon*. Buda 1848, s. 3.

Stabilným prvkom novovekých súbojov, a v tom sa zhodujú všetci doboví autori a teoretici, zostáva snaha o vytvorenie rovnakých podmienok pre boj, vzájomné uznávanie pravidiel hry vo forme „fair play“, aj z toho vyplývajúcimi konzekvenciami pre zúčastnené strany. Samozrejme, v tejto oblasti vznikali určité riziká. Jedným z nich bola napr. voľba použitej zbrane (šabl'a, vo výnimočných prípadoch kord alebo fleuret a pištoľ, prípadne, ak sa tak vopred dohodlo, kombinácia, resp. zámena týchto dvoch zbraní), a s tým súvisiaca skúsenosť duelanta. A to aj vtedy, keď vo všeobecnosti boli prijaté a rešpektované zásady, podľa ktorých sa nevolil druh zbrane, v ktorej súper bol všeobecne známy ako oveľa menej skúsený. Ďalším rizikom mohlo byť zámerné ignorovanie pravidiel pri súboji a s tým spojené ľudské zlyhanie a podobne.²² Duelanti však tieto riziká voľky-nevoľky museli podstúpiť.

Pri prácach zaoberajúcich sa otázkou súboja husto frekventujú tri pojmy: pojem „cti“, pojem „urážky“ a pojem „satisfakcie“. Pod pojmom česť, aj keď má viacero významových odtieňov, sa vo všeobecnosti považuje to, čím si človek získava úctu a dôveru. Jeho naštrbením či už zradou, podvodom, zbabelosťou a pod., teda stratou cti, sa ocitá v úlohe akéhosi outsidera v očiach spoločenskej morálky. Pokiaľ niekto poškodil česť muža, jeho ženy, rodiny, vlastní, užšieho spoločenstva, v ktorom žije (v našom prípade armády, posádky, symbolov s nimi spojených, panovníka) a pod., bolo obvyklé a v určitých spoločenských kruhoch samozrejme, že svoju česť a česť armády bude hájiť tým, že protivníka vyzve na súboj. Dával tak najavo, že si niečoho váži viac než vlastný život²³ či možné negatívne zákonné dopady.

Elektronická encyklopédia Wikipédia preberá heslo uvedené v *Ottovom slovníku naučnom* a pod pojmom urážka chápe „výrok alebo čin, ktorý znižuje inú osobu či skupinu a poškodzuje jej povest' alebo spochybňuje jej česť“²⁴. Medzi typickú urážku muža v minulosti patrilo nazvať ho zbabelcom, spochybnenie jeho statočnosti a pod. Dotyčný bol spravidla ochotný vyvrátiť túto urážku tým, že riskoval svoj život v súboji. Citovaná encyklopédia uvádza, že tento zvyk sa udržiaval medzi dôstojníkmi európskych armád až do konca 19. storočia. Bolo by možné doplniť, že ešte aj dlhšie a v našich dejinách sa v ojedinelých prípadoch so súbojmi s cieľom chrániť svoju česť výzvou na súboj, stretávame ešte aj počas prvej republiky.

Satisfakcia (z latinského *satis facere*), čiže zadosťučinenie, znamená vyrovnanie krivdy alebo urážky, splnenie istého nároku, prípadne aj uspokojenie, ktoré z tohto plynie.²⁵ V prípade urážky cti urazený v určitom spoločenskom postavení nemohol prijať nejakú

²² Napr. po vydaní signálu o ukončení súboja medzi dragúnskym nadporučikom a záložným husárskym kapitánom v Segedíne roku 1895, zranený dragún napadol bezbranného protivníka a spôsobil mu ťažké zranenia. Na základe rozhodnutia čestného súdu bol potom za trest premiestnený k inému pluku (*Pesti Hírlap. Világnapló II.*, 1895, č. 17, s. 23-24). Podľa iných údajov sa súboj odohral roku 1862. Polemiku vyvolalo aj rozhodnutie čestného súdu pri súboji roku 1893, keď ten nariadil, aby spor medzi vojenským šermiarskym majstrom a civilom bol riešený formou šermu, teda so zbraňou, ktorú jeden zo zúčastnených ako profesionál ovládala dokonalejšie (CLAIR, Vilmos. *Magyar párbajok* Attila hun király idejétől az 1923. év végéig. In *Magyar párbaj*. Budapest : Osiris Kiadó, 2002, s. 320-322).

²³ Podrobnejšie pozri SOKOL, Jan. *Etika a čas*. In SOKOL, Jan – PINC, Zdeněk. *Antropologie a etika*. Praha 2004.

²⁴ *Ottův slovník naučný*. Praha : Jan Otto, 1888-1889, heslo *Urážka*. Tiež *Wikipedie – Urážka*. Dostupné na internete: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ur%C3%A1%C5%BEka>.

²⁵ Pozri SOKOL, Jan. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha : Portán. 2002, s. 177-182.

náhradu (napr. finančnú), ale musel vyžadovať satisfakciu, spravidla výzvou na súboj. Tým dokázal, že mu na cti záleží viac, než na vlastnom živote. Ten, kto urazil osobu spôsobilú na súboj, teda pôvodca urážky, výzvu na súboj nemohol odmietnuť bez toho, že by „stratil tvár“ a musel sa svojmu súperovi postaviť so zbraňou v ruke. Tým, že obaja riskovali život, dokázali, že sú hodní svojho mena a urážka sa považovala za stornovanú, resp. zo strany vyzývateľa za vyrovnanú. V čase romantizmu 19. storočia takto získaná satisfakcia spojená s viditeľným zranením (tzv. *mensura*) dodávala duelantovi punc hrdinskosti, považovala sa za vonkajší znak toho, že si dotýčny váži svoju česť viac, než svoj vlastný život, a teda je na neho spoľahlivý. Zvláštneho uznania sa týmto zraneniam dostávalo v kruhu nežného pohľavia, takže si niektorí muži, predovšetkým študenti vysokých škôl, nechávali tieto rany spôsobiť aj umele.²⁶

* * *

Dôstojnícky zbor rakúsko-uhorskej armády mal v sledovanom období výnimočné a svojské postavenie v uhorskej spoločnosti s vlastnými vnútornými regulami a mnohými odlišnosťami od ďalších vrstiev pospolitosti. Tie z neho robili akúsi zvláštnu kastu uprostred ostrovyhranených spoločenských predelov danej society. Napriek rôznym kritickým výhradám z civilnej sféry, si toto kastovníctvo zachovalo prakticky až do konca prvej svetovej vojny svoj nemenný stav.²⁷ Okrem iných tento jav kritizoval v roku 1906 vo svojom parlamentnom vystúpení aj Milan Hodža. Mimo iného na adresu rakúsko-uhorského dôstojníckeho zboru vtedy povedal, že „*je nepopierateľné, že dôstojnícky zbor, tak ako je, v skutočnosti tvorí, aj keď nie štát v štáte, ale na všetky prípady kastu v spoločnosti*“.²⁸ Z tohto konštatovania potom vyvodil záver, že práve z týchto dôvodov a z jednostrannej výchovy vo vojsku sa armáda nedokázala plne stotožniť s túžbami a úsiliami spoločnosti.²⁹ A práve súboje patrili medzi tie vonkajšie fenomény, ktoré sa stali najvýraznejším a najviditeľnejším prejavom svojského kódexu dôstojníckej cti. Ten mal svoje hlboké korene už v minulosti a bol odvodený zo stredovekých rytierskych ideí. Armáda, resp. jej dôstojnícky zbor, ako vrcholná ozbrojená zložka štátu budovaná na základoch disciplíny a oddanosti panovníckemu dvoru, mala v tejto oblasti svoje výsostné postavenie a vlastné reguly, ktoré síce vychádzali z dodržiavania súbojových kódexov doby, ale mali zároveň svoje zvláštnosti.

Dôstojnícka etika si vyžadovala prijať výzvu na súboj, resp. vyzvať na súboj v prípade urážky dôstojníckej cti. A to nielen vlastnej osobnej cti, ale aj cti dôstojníckeho stavu, poprípade cti armády či najvyššieho veliteľa, panovníka. Naplnenie týchto predpokladov, aj keď v príslušných príručkách rozsah ich závažnosti bol podrobne rozvedený, záviselo od mnohých, často náhodných komponentov a situácií, od osobných vlastností a temperamentu dotýčného a pod., v praxi bolo teda veľmi vážne. „*Každé slovo, písmo, kresba, zámerný pohyb alebo úder, ktoré útočia na v spoločnosti povinný vzájomný jemnocit, sebavedomie alebo česť, znamená urážku*“³⁰ – píše sa v súbojovom kódexe Vilmosa Claira, ktorý vyšiel

²⁶ Tamže.

²⁷ Pozri DANGL, Vojtech. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2006, s. 62-79. Tiež DANGL, Vojtech. K problematike prestíže dôstojníckeho zboru v období dualizmu. In *Vojenská história*, 5, 2001, č. 1, s. 3-16.

²⁸ *Országgyűlési Értesítő*, 36. zas., 24. 7. 1906.

²⁹ Tamže.

³⁰ CLAIR, Vilmos. *Párbaj kódex*. In *Magyar párbaj. A párbaj története. Magyar párbajok. Párbaj kódex* (zost. Ságvári, György). Budapest : Osiris Kiadó, 2002, s. 439.

v 29 vydaniach a stal sa najčastejšie citovaným a v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia aj najčítanejším a najviac využívaným súbojovým kódexom v Uhorsku. Tento kódex, podobne ako niektoré staršie materiály tohto charakteru, v teoretickej rovine rozoznával tri stupne urážok, ktoré mohli dať príčinu na výzvu na súboj. Prvou z nich bola tzv. ľahká urážka – napr. neslušné správanie v prítomnosti dôstojníka, či iná príčina dotýkajúca sa spravidla iba márnomyseľnosti urazenej osoby. Za druhostupňovú urážku, pri ktorej sa už prakticky neuvažovalo o vyrovaní bez použitia zbrane, sa považovala tzv. ťažká urážka – napr. ohováranie, otvorené nadávanie na prítomného, na armádu a pod. Telesné ublíženie, resp. telesná urážka – napr. facka, úmyselné postrčenie a pod., patrili medzi najťažšie formy urážok a chápali sa ako priama výzva na súboj. Kým ľahká urážka sa dala za určitých okolností riešiť osobným ospravedlnením, a to aj prostredníctvom sekundantov alebo na základe rozhodnutia čestného súdu, ďalšie druhy urážok sa riešili takmer bez výnimky súbojmi.

Vo výnimočných prípadoch súbojový kódex dovoľoval slávnostné ospravedlnenie aj v prípade ťažkej urážky, muselo však splňať tie najprísnejšie podmienky za prítomnosti sekundantov. V praxi sa vyskytovali iba ojedinelé a podľa svedeckých výpovedí dobových materiálov neprichádzali do úvahy v prípade výzvy na súboj súvisiace s manželskou neverou. Miernejšie sa posudzovalo, pokiaľ dotknuté osoby neboli v manželskom zväzku. Obe strany zúčastnené na súboji museli svoj spor riešiť osobne, zastupovanie pri súboji sa umožňovalo iba vo výnimočných, presne určených situáciách.³¹ Za klasický spôsob vyzvania na súboj sa u dôstojníkov od pradávna považovalo pohodenie rukavice, neskôr najmä úder rukavicou do tváre. V posledných desaťročiach pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa výzva na súboj udiala spravidla výmenou menoviek budúcich súperov alebo zaslaním výzvy prostredníctvom svojich sekundantov.

Dôstojnícky strapec na meči formálne oprávňoval zaradenie do „pánskej spoločnosti“, do vyvolenej skupiny spôsobilých súboja a v tomto smere od nich vyžadoval dodržiavanie dôstojníckeho morálneho kódexu, teda aj obrany cti so zbraňou v ruke. Jeden zo základných určujúcich stimulov povinného nosenia pobočnej zbrane, teda šable, k uniforme aj na verejnosti, taktiež vyvieral z fikcie o nutnosti okamžitej „odplaty“ za urážku, napríklad voči provokáciám „súbojanespôsobilých“ osôb, ktorých bolo potrebné touto šablňou na mieste stretať. To sa vzťahovalo aj na príslušníkov uhorskej vlastibrany a žandárstva.

Po zavedení povinnej všeobecnej vojenskej služby roku 1868, každý občan mužského pohlavia so stredoškolským vzdelaním, resp. ten kto disponoval určitým majetkom a schopnosťou ekonomicky udržiavať svoju existenciu na požadovanej úrovni, nastupoval spravidla do armády ako dobrovoľník a po zložení dôstojníckych skúšok získal hodnosť dôstojníka v zálohe. Na tieto osoby sa taktiež plnou mierou vzťahovali paragrafy dôstojníckeho morálneho kódexu, a to aj v čase, keď už boli v civile. Tým sa spoločenská vrstva „súbojaspôsobilých“, resp. „súbojaschopných“ rozšírila. Zároveň to viedlo k vytvoreniu paradoxnej situácie, keď civil – dôstojník v zálohe, podliehal síce civilnému zákonodar-

³¹ Napr. syn mohol zastúpiť otca, ktorý mal viac ako šesťdesiat rokov alebo bol chorý. To isté sa vzťahovalo na synovca voči strýkovi. V presne stanovených situáciách dospelý brat mohol nastúpiť na súboj miesto nedospelého brata. V urážke adresovanej vydatej žene súbojová „povinnosť“ sa vzťahovala na manžela, v prípade slobodnej ženy či vdovy to mohol byť brat, snúbenec, syn, otec, bratranec z prvého kolena a keby nemala rodinného ochrancu, súboja sa mohol zúčastniť aj cudzí súbojaschopný gentleman, ktorého dotyčná žena v čase urážky na mieste požiadala o ochranu. Zvláštna klauzula sa vzťahovala na redaktorov novín, ktorí boli často vystavovaní za svoje články výzvam na súboj. Tu zodpovedný redaktor mohol zastúpiť svojho kolegu, aby ho chránil a pod.

stvu, ale musel ako dôstojník v zálohe urobiť zadosť aj povinnostiam vyplývajúcim zo súbojového kódexu vzťahujúceho sa na dôstojníkov. Dodržiavanie tohto kódexu malo väčší vplyv na spôsob života dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády, než občianske zákony, výzvy cirkevných hodnostárov, národné či rodinné tradície. Morálny kódex dôstojníka staval jeho česť na vyšší stupeň dôležitosti, než akým bolo zachovanie jeho osobného šťastia, kariéra a napokon aj samotný život. Na jednej strane znamenalo teda puto, ktoré ohraničovalo slobodu dôstojníkov, na druhej strane povyšovalo dôstojnícky zbor na spoločenskom rebríčku a v sebedomí nad meštiansku spoločnosť.³²

Pre dané obdobie je symptomatické, že podľa konvencií prijatých v najvyšších vojenských kruhoch i podľa názorov vládnuvich v Schönbrunne súboje pomáhali upevňovať prestíž vyšších spoločenských kruhov a zároveň určovali deliacu čiaru medzi „panskou spoločnosťou“ a spodnou hranicou stredných vrstiev. A tak súboje medzi dôstojníkmi navzájom, ale najmä medzi dôstojníkmi a civilnými duelantmi, vnímali ako čosi kladné. Zaujímavý údaj v tomto smere poskytuje maďarský historik Tibor Hajdu, keď konštatuje, že prekvapivo vysoký počet súbojov bol registrovaný u vojenských lekárov. Tieto súboje totiž zvyšovali aj ich odbornú prestíž a klientelu väčšmi, než kvalitný lekársky zákrok.³³ Iný príklad: Kritika nadporučika mimo služby a redaktora viedenského vojenského časopisu Ferenc Bolgára v súvislosti s chybami, ktoré sa udiali pri organizácii železničných útvarov, vyústila do súboja s veliteľom tohto útvaru – plukovníkom rakúskeho pôvodu Hugom Schleyerom, ktorého Bolgár v súboji zastrelil. V uhorskej tlači sa z toho vyrobila vec maďarskej prestíže a Bolgár sa v situácii, keď v Uhorsku boli vybičované vášne v snahe osamostatniť uhorskú armádu, stal zrazu vlasteneckým hrdinom a urobil závažnú kariéru. Stal sa poslancom a neskôr štátnym tajomníkom ministerstva vlastibrany.³⁴

V subjektívnej rovine mimoriadne široká škála možných príčin výzvy na súboj viedla k tomu, že inštitúcia súboja sa dala v značnej miere zneužívať, čoho dôsledkom boli mnohé tragédie so smrteľným koncom. V roku 1866 rozvíril hladinu viedenského spoločenského života súboj, ktorý sa odohral medzi dvoma generálmi, účastníkmi prusko-rakúskej vojny. Veliteľ viedenskej posádky podmaršal Fleischhacker sa pre celkom nevinnú, vtipne myslenú poznámku súvisiacu s priebehom bitky pri Hradci Králové dostal do sporu s generálom grófom Auspergom, ktorému sa vzápätí ospravedlnil. Ten však ospravedlnenie neprijal a opakovane odmietol aj snahy sekundantov vyriešiť spor mierovou cestou. V súboji na pištole, ktorý sa konal v Bratislave v miestach dnešnej Železnej studienky, Ausperg podmaršala zastrelil.³⁵ Súboj medzi dvoma priateľmi, grófom Meinlom a barónom Quinquerezom, nadporučíkmi viedenského 6. kyrysnickeho pluku iba preto, že jeden neodpovedal na pozdrav druhého, končil roku 1870 smrťou oboch.³⁶ Takto by sme mohli vymenovať celý rad súbojov, ktoré pramenili z aj na svoju dobu premršteného chápania obrany svojej

³² DEÁK, István. Katonatiszti becsület és párbaj. In *História*, 1985/03. Autor v tejto súvislosti odhaduje, že medzi rokmi 1815 a 1914 sa v Európe uskutočnilo viac súbojov než v predchádzajúcich obdobiach dokopy. Dostupné tiež na internete: <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1985-03/historia-1985-3-081013-1>.

³³ HAJDU, Tibor. A tiszt párbaj. In *História*, 1999, č. 7, s. 25.

³⁴ HAJDU, Tibor. *Tisztikar és középosztály 1850 – 1914. Ferenc József magyar tisztjei*. Budapest : Akadémiai Kiadó. 1999, s. 80. Tiež CLAIR, ref. 22, s. 292. S menom Ferenc Bolgára, ktorý bol aj autorom publikácie o súbojoch, sa stretávame ako so sekundantom vo viacerých súbojoch vysoko postavených osôb spoločnosti a členov uhorského parlamentu.

³⁵ CLAIR, ref. 22, s. 265-266.

³⁶ Tamže, s. 273-274.

cti. István Deák uvádza, že podľa Huberta Madera v priemere z päťdesiatich vybraných významnejších súbojov medzi rakúskymi dôstojníkmi, ktoré sa uskutočnili v novoveku, 28 skončilo smrťou. V niektorých prípadoch obaja súperi prišli v súboji o život.³⁷

Aj keď súbojové predpisy zakazovali siahnuť k tomuto prostriedku riešenia sporov len zo zábavy, zo snahy predvádzať sa, ukazovať svoju šikovnosť a fyzickú nadradenosť a pod., v praxi sa nedalo vyhnúť situáciám, ktoré viedli k súboju aj pre úplne malicherné, často neúmyselné činy či slová, ktoré evidentne nemali za cieľ uraziť adresáta.³⁸ Sú doklady o tom, že dôvodom na výzvu na súboj boli: upretý „drzý“ pohľad, neúmyselné sotenie do dôstojníka v električke, na ulici alebo na tanečnej zábave, tiež nedostatočné prejavenie úcty pri pozdrave dámy, ktorá sa zdržiavala v jeho prítomnosti, prípadne nelichotivé vyjadrovanie sa o dôstojníckom povolaní v jeho prítomnosti a pod.³⁹ Niekedy boli príčinou súbojov aj domnelé krivdy a urážky, keď si duelanti ani len nevysvetlili príčinu svojho sporu, ale ihneď ho riešili výzvou na súboj.⁴⁰

Okrem urážok dotýkajúcich sa osobnej cti, viedli k súbojom medzi dôstojníkmi habsburskej armády často urážky vyvierajúce zo sporov národnostného či náboženského charakteru. Najmä po revolúcii 1848 – 1849 a po vzniku uhorskej kráľovskej vlastibrany roku 1868 vznikali stretы medzi dôstojníkmi maďarského a rakúskeho pôvodu, medzi dôstojníkmi spoločnej armády a honvédstva, dôstojníkmi a civilmi v národnostne zmiešaných mestách. Zvláštnu skupinu súbojov tvorili tie, ktoré sa uskutočnili medzi dôstojníkmi židovského a nežidovského vierovyznania. V rakúsko-uhorskej armáde slúžilo prekvapivo vysoké, podľa údajov z roku 1900 až 18,3 percenta dôstojníkov židovského pôvodu. Ako na to poukázal István Deák, v týchto prípadoch jednou z príčin súbojov bola snaha aj po tejto stránke sa vyrovnat' ostatným dôstojníkom, a takto sa súboj stával výborným prostriedkom na utlmo-

³⁷ DEÁK, ref. 32, s. 3.

³⁸ V roku 1885 sa odohral súboj medzi dvoma dôstojníkmi posádky dislokovanej v Debrecíne, keď na rozlúčkovom bankete posádkového veliteľa na poznámku plukovníka Marka Czerliena, že každý husár je eo ipso dobrý jazdec, major Frigyes Kornai vyslovil nahlas svoju obľúbenú, všetkým dobre známu repliku – „smiešne“. Po súboji s pištoľami major zostal na mieste mŕtvy. Roku 1891 dôstojník v zálohe bol vyzvaný na súboj potom, čo v náhlivosti v divadle stúpil na nohu istej dámy a okamžite sa neospravedlnil. (CLAIR, ref. 22, s. 297-298, 314-315).

³⁹ DEÁK, István. *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatiszjeinek társadalmi és politikai története 1848 – 1918*. Budapest : Gondolat Kiadó, 1993, s. 173-174.

⁴⁰ Takýto prípad súboja na kordy medzi dvoma nadporučíkmi nitrianskej posádky uvádza napr. *Nyitramegyei Közlöny* z roku 1901 (DRAHOŠOVÁ, Šarlota. Súboje v Nitre na prelome 19. a 20. storočia. In *Pamiatky a múzeá*, 2010, č. 1, s. 36). Časopis *Az Ujság* z roku 1904 prináša správu o súboji dvoch dôstojníkov z takejto malichernej príčiny. Jeden z nich, dokázateľne nechtiac, omylom odklepol popol zo svojej cigarety na sako svojho suseda (*Az Ujság*, 23. 1. 1904). Istý dobrovoľník prepil peniaze za školné na vojenskej škole a zveril sa s tým svojmu priateľovi. Ten v dobrej viere zašiel za veliteľom školy s prosbou, aby niekoľko dní počkal so zaplatením školného pre jeho priateľa. Ten to považoval za podraz, vyzval priateľa na súboj a až sekundanti ho presvedčili, že išlo o nezámerný, dobromyselný čin v jeho prospech (*Pozsonymegyei Közlöny*, 24. 4. 1890). Medzi spisovateľom Gyulom Krúdyom a husárskym kapitánom Stojanovičom došlo k telesnému ublíženiu a následne k súboju iba preto, že kapitán pri rozlúčke po spoločne strávenej večeri v istej spoločnosti vyhlásil, že spisovateľovi, ktorý je mu nesympatický, nepodá ruku (CLAIR, ref. 22, s. 403-404). Záložný dôstojník prišiel roku 1877 o život v súboji potom, čo ho cisársko-kráľovský komorník Oszkár Ivánka na tanečnej zábave v Šahách vyzval, aby sa utíšil, inak ho nechá vyvieť z miestnosti (Tamže, s. 276-277).

vane antisemitizmu v rámci armády.⁴¹ V posledných desaťročiach pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa rozšírili súboje medzi novinármi a dôstojníkmi a najmä medzi politikmi navzájom, z ktorých väčšina bola dôstojníkom v zálohe.

Medzi množstvom súbojov druhej polovice 19. storočia nájdeme aj také, keď duellant v priebehu jedného dňa alebo veľmi krátkeho obdobia si zmeral svoje sily na súbojovom kolbišti s viacerými súpermi. Napr. v Prešove 2. januára 1881 barón József Luzsénszky v súboji, ktorý sa uskutočnil pre ničotnú rodinnú nehodu, ťažko zranil svojho strýka grófa Alfreda Szirmaia a v ďalšom súboji zastrelil svojho priateľa Gyulu Gundelfingena, ktorý sa v spore postavil na stranu grófa.⁴² V roku 1884 sa v Pešti v priebehu troch dní poručík Béla Menyhárt postavil proti piatim svojim dôstojníckym kolegom a v súboji na kordy zranil všetkých piatich. Ďalšie dva súboje, ktoré ho ešte čakali, zakázal veliteľ zboru. Nadporučík honvédstva Zoltán Cseresnyés v priebehu týždňa absolvoval tri súboje so svojimi dôstojníckymi kolegami, istý novinár koncom roka 1894 vo Veľkom Varadíne v priebehu dňa vybojoval tri súboje s tromi dôstojníkmi, ktorí ho obvinili, že sa neúctivo vyjadril o armáde⁴³, a takto by sme mohli vymenovať viacero podobných prípadov.

V dennej tlači a v zoznamoch súbojov, ktoré vypracovali niektorí starší autori zaoberajúci sa problematikou súbojov v Uhorsku, nájdeme ako určitú raritu aj prípady, keď sa súboj, či už z príčiny choroby alebo dlhodobej neprítomnosti uskutočnil až po uplynutí niekoľkých rokov od výzvy na súboj. Stalo sa aj, že duellant nastúpil na súboj priamo zo zdravotného lôžka, dokázateľne nezdravý a handikepovaný, aj keď to v takýchto prípadoch súbojový kódex nevyžadoval.⁴⁴ Vyskytol sa aj prípad, že sa dvaja nedospelí mladíci, slúžiaci ako dobrovoľníci ešte bez dôstojníckej hodnosti, dostali do sporu pre slečnu, o priazeň ktorej sa uchádzali. Dôstojnícky zbor im súboj nepovolil. Kým zložili dôstojnícke skúšky, dotyčná slečna už dávno zmizla z ich života. Oni však po dosiahnutí spoločenskej kategórie súbojaspôsobilých osôb predznamenaný súboj vybojovali.⁴⁵

* * *

Prípravy na súboj a jeho priebeh sa konali podľa vžitých regúl. Významnú úlohu pri nich hrali sekundanti, vyzvaní lekári, „čestné vojenské sudy“, „súbojové rozhodčie (rozhodovacie) sudy“ a „zbraňové sudy“, ktoré sa zaoberali zložitou problematikou satisfakcie

⁴¹ Súbojové predpisy boli nekompromisné a vyžadovali pri urážke v každom prípade satisfakciu. Tým, že židovský dôstojník vybojoval súboj, získal na prestíži, čo viedlo k tomu, že dôstojníci židovského vierovyznania sa nevyhýbali súbojom, naopak. Roku 1896 sa rakúska nacionalistická spoločnosť vysokoškôľákov rozhodla, že Židia nie sú súbojaspôsobilí. Rýchlo zistili, že na to iba doplácajú, lebo armáda nepoznala v otázkach cti výnimky. Čestné sudy armády tieto výnimky neuznávali (Podrobnejšie k týmto otázkam DEÁK, ref. 39, s. 170-171; HAJDU, ref. 34, s. 252-253).

⁴² CLAIR, ref. 22, s. 287-288.

⁴³ Tamže, s. 304-305, 322, 326-328.

⁴⁴ V roku 1864 sa v Budapešti uskutočnil súboj, ktorého príčinou bola záležitosť viac než štyri roky stará. Jeden z aktérov v ňom zahynul strelou svojho súpera. V budapeštianskych kruhoch veľkú pozornosť vyvolal roku 1896 súboj, ktorý sa udial súbojovými pištoľami za prísnych podmienok z 25-krokovvej vzdialenosti s trojnásobným päťkrokovým priblížením v husárskych kasárňach a na ktorý nastúpil dlhodobo chorý husársky plukovník priamo z postele (Tamže, s. 263-264, 333). Š. Drahošová uvádza príklad súboja v Nitre, ktorý sa uskutočnil až potom, keď jeden zo zúčastnených absolvoval dva roky zanedbávaný iný súboj (DRAHOŠOVÁ, ref. 40, s. 38).

⁴⁵ HAJDU, ref. 34, s. 252.

v prípade urážky najmä medzi dôstojníkmi navzájom a množstvom ďalších otázok, ktoré v spojitosti s výzvou na súboj, jeho priebehom, voľbou zbraní vyvstali.

Účasť *sekundantov* na súboji bola nevyhnutnou podmienkou pre uznanie „legálnosti“ súboja a zárukou procesu prípravy a priebehu súboja podľa vžitých súbojových regúl. Každá strana zúčastnená tohto aktu určila svojich dvoch sekundantov, ktorí mali mať skúsenosti v tejto delikátnej funkcii. V prípade výnimky, keď jedným zo zúčastnených na súboji bola „súbojanespôsobilá“ osoba, túto funkciu plnili jej svedkovia. Ak šlo o dôstojníkov, úlohu sekundantov plnili iní dôstojníci, kolegovia z posádky, priatelia z iných posádok a pod. Ich povinnosťou bolo, pokiaľ výzva na súboj nebola adresovaná okamžite, do 24 hodín buď písomne alebo ústne dať na vedomie vyzvanému túto výzvu, zistiť, či sa nevyskytli pochybnosti o súbojaschopnosti protivníkov, či podľa súbojového kódexu skutočne bola spôsobená urážka a dohodnúť s jeho sekundantami podmienky priebehu samotného súboja.⁴⁶ O vybavení týchto záležitostí museli vyhotoviť záznam, ktorý odovzdali obojstranným zúčastneným na súboji. Ak nastali pochybnosti o tom, kto je vlastne urazená strana alebo sa sekundanti nedokázali o otázkach priebehu súboja dohodnúť, riešenie diskutabilných otázok sa prenechalo na riešenie čestnému vojenskému súdu, súbojovému súdu, poprípade, keď išlo o nezrovnalosti v súvislosti s voľbou zbraní, zbraňovému súdu. Medzi povinnosť sekundantov patrila aj kontrola zbraní použitých pri súboji, kontrola oblečenia, zabezpečenie účasti lekárov pri súboji, určenie miesta pri súboji obojstranným súperom, určenie miesta a nového termínu súboja, pokiaľ by sa tento z objektívnych príčin nemohol v pôvodnom termíne uskutočniť a pod. Pri samotnom súboji stáli sekundanti bočne od duelantov, vždy jeden a jeden od každého klienta. Najstarší alebo najskúsenejší zo sekundantov, na ktorom sa obe strany dohodli (u dôstojníkov spravidla ten, ktorý mal najvyššiu hodnosť), pokiaľ nebol na funkciu vedúceho súboja požiadaný iný skúsený muž, zastával funkciu hlavného sekundanta a priebeh súboja riadil.

V teoretickej rovine podrobne prepracované povinnosti sekundantov sa však nie vždy a všade dodržiavali. Napr. súbojové kódexy apelovali na sekundantov, aby v súvislosti s priebehajúcim súbojom sa vyhli vzájomným konfliktom, ktoré by viedli tiež k súbojom. To však v Uhorsku prchké povahy nie vždy dodržiavali. Výnimočne sa stalo aj to, že sekundanti povolili pokračovať v súboji aj po ťažkom ranení jedného z duelantov. Spoluzakladateľ Ligy proti súbojom v Uhorsku Aristid Dessewffy v súvislosti s činnosťou sekundantov ostro kritizoval fakt, že túto funkciu často zastávajú neskúsení mladíci, ktorí sa vcitujú do svojej funkcie tak, akoby sami boli urazenými a hájili si svoju česť so zbraňou v ruke, že nepostupujú podľa požadovaných regúl, že premrštená sebadôvera vyvierajúca zo spoločenského postavenia ich vedie k jednostranným rozhodnutiam a pod. V súvislosti s touto kritikou uviedol známu repliku francúzskeho autora súbojového kódexu Alphonsa Karra, ktorý napísal: „*nie čepel' a nie gul'ky vraždia, ale sekundanti*“.⁴⁷

Legálny súboj sa nemohol uskutočniť bez účasti aspoň jedného lekára za každú stranu, ktorého mali zabezpečiť sekundanti. Súbojové kódexy však odporúčali prítomnosť dvoch

⁴⁶ Sekundanti mohli napr. v prípade ľahkej urážky rozhodnúť o tom, že súboj sa bude konať „do prvej kvapky krvi“, v prípade ťažkej urážky až kým sa jeden zo zúčastnených stane neschopným boja. Rozhodovali o mieste súboja, dohliadali na jeho legálny priebeh, na voľbu zbraní, mali informovať sekundantov protivníka o tom, že ich poverenec šermuje napr. ľavou rukou, že je neskúsený v streľbe alebo v šerme (v takýchto prípadoch mali duelanti možnosť požiadať o odklad súboja na neskorší termín), rozhodovali na základe vyjadrenia lekárov o neschopnosti ďalšieho boja duelanta a pod.

⁴⁷ DESSEWFFY, Arisztid. *Párbajellenes mozgalom Magyarországon*. Budapest 1905, s. 10.

lekárov zo strany oboch duellantov. Vo výnimočne ťažkých súbojoch si mohli privolať na súboj vlastného lekára aj samotní duellanti. Ich účasť mala za cieľ poskytnúť zranenému alebo zraneným okamžitú lekársku pomoc a v prípade nebezpečenstva života navrhnúť prerušenie alebo ukončenie súboja. Z toho dôvodu túto úlohu nemohli zastávať zdravotníci bez vysokoškolského vzdelania, ale muži disponujúci lekárskeým diplomom, najlepšie diplomom oprávňujúcim aj na chirurgické zákroky. U dôstojníkov túto funkciu najčastejšie vykonávali vojenský lekári.

Čestné vojenské sudy zasadali v prípadoch, keď nastali pochybnosti v otázkach súvisiacich so čťou vyzývateľa či vyzvaného na súboj, poprípade ich sekundantov. V prevažnej väčšine prípadov rozhodovali o miere previnenia, o súbojaschopnosti vyzvaného, odporúčali, či je súboj medzi dôstojníkmi opodstatnený, o tom, kto je urazená strana, pokiaľ sa na tom sekundanti nevedeli dohodnúť, a o ďalších, so súbojom spojených otázkach morálneho charakteru. Súd zasadal po súhlase sekundantov dotknutých strán a skladal sa z dvoch, vo výnimočných prípadoch z troch zástupcov oboch strán, ktorí si tajným hlasovaním volili svojho predsedu. Ak ani po troch pokusoch pre rovnosť hlasov nebol predseda zvolený, rozhodovalo sa losom. Čestný súd bol povinný zasadnúť do troch dní od vyhotovenia zápisnice sekundantmi oboch strán. Na jeho rokovaníach sa verejnosť nemohla zúčastniť. O výsledku rokovania rozhodovala väčšina hlasov a bola vyhotovená zápisnica. Rozhodnutie čestného súbojového súdu bolo definitívne. Až na prípad, že súdu boli predložené falošné dôkazy, bolo rozhodnutie súdu pre obe strany záväzné, a proti verdiktu sa nebolo možné odvolať.⁴⁸ Čestné vojenské sudy v uhorských podmienkach často rozhodovali aj o tom, či príslušník dôstojníckeho zboru sa svojím konaním nedotkol cti dôstojníckeho zboru alebo armády, napr. tým, že nereagoval na urážku alebo neadekvátne reagoval na urážku dotýkajúcu sa ozbrojených síl, resp. dôstojníckeho povolania.⁴⁹

Podobné zloženie mali a tými istými vnútornými pravidlami sa riadili aj súbojové *rozhodcie* (*rozhodovacie*) *sudy*. Zvolávali sa v prípadoch, keď otázky súvisiace s vykonaním súboja prerástli rámec rozhodovania čestných súdov alebo zbraňových súdov. V rámci

⁴⁸ Podrobnejšie CLAIR, ref. 30, s. 518-533.

⁴⁹ István Deák vo svojom článku o dôstojníckej cti a súbojoch uvádza príklad poručíka Augustína Weigla, príslušníka 22. pešieho pluku cisárskej a kráľovskej armády, v tom čase dislokovaného v Zadare, ktorý sa vo verejnom dome v podnapitom stave dostal do sporu s istým civilom. Keď sa ten začal dôstojníkovi vyhrážať, Weigel chcel tasiť svoju šabľu, ale prítomní mu v tom zabránili. Podobne pochodil aj jeho kamarát, ktorý dorazil na miesto činu a obaja boli nútení opustiť verejný dom bez získania satisfakcie. Na druhý deň si Weigel počkal na príslušného civila, ktorý nepatril medzi súbojaschopných a korbáčom ho šľahol do tváre. V rámci pluku ho však neminul čestný súd, na základe ktorého ho ministerstvo vojny zbavilo hodnosti a jeho priateľ dostal pokarhanie. Deák v súvislosti s týmto prípadom upozorňuje na svojský duch vládnucci v armáde – Weigel nebol odsúdený za to, že navštívil nevestinec, že sa na verejnom mieste opil, že sa pobil na ulici, nebralo sa do úvahy, že v tase-ní šable mu zabránili, ale iba to, že vyhrážkam civila neučinil koniec svojou zbraňou (DEÁK, ref. 32. Dostupné na internete: <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1985-03/historia-1985-03-081013-1> s. 1).

armády, podobne ako pri čestných vojenských súdoch, za ich členov mohli byť zvolení iba aktívni dôstojníci alebo penzionovaní bývalí aktívni dôstojníci. Podobným spôsobom fungovali aj tzv. *zbraňové súdy*, ktoré, ako to aj názov naznačuje, definitívne rozhodovali eventuálne spory, ktoré vyvstali medzi sekundantami vo veci druhu, kvality a použitia zbrane pri súboji.⁵⁰ Často sa zloženie týchto troch druhov súdov zhodovalo. Právo na výber zbrane patrilo urazenému. Tým sa do určitej miery tlmila možnosť, aby súbojachtiví jednotlivci mohli zneužívať výhodu perfektného ovládania niektorého zo súbojových zbraní a beztrešne provokovať.

Základným pravidlom súboja bolo, že sa musel vybojovať rovnakými zbraňami. V Uhorsku sa súboje v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia vykonávali šablou, kordom, výnimočne fleuretom alebo súbojovými pištoľami. Pri súbojoch na *šable* sa rozoznával súboj, v ktorom sa mohla využiť zbraň prispôbená aj na bodanie alebo bez bodného hrotu. Druhý typ bol menej nebezpečný a používal sa pri riešení menej závažných urážok. Zbraň so zašpicatým koncom povoľovali sekundanti len pri najťažších prípadoch. Ak pri súboji nebol rešpektovaný zákaz útoku za účelom pichnutia súpera, považovalo sa to za pokus o zabitie. Sečné zbrane používané pri ľahších urážkach mali hrot zaoblený, aby sa v zápale boja zabránilo neúmyselnému zraneniu. *Fleret (fleuret)* bola šermiarska športová zbraň s tenkou čepeľou štvorcového alebo trojuholníkového prierezu, na konci vybavená guľkou, ktorá mala zabrániť zraneniu. Napriek tomu sa však ľahkým zraneniam nedalo vyhnúť. *Kord* bola bodná zbraň s dlhou čepeľou a krytou rukoväťou z kovových prútov, ktorá sa vyvinula z neskorých typov ľahkých jazdeckých mečov.

Najčastejšie sa pri súbojoch dôstojníkov používali ľahké jazdecké šable. Šable sa k nám dostali pôvodne z Orientu a udomácnili sa najmä v 17. storočí. Išlo o sečnú zbraň s jednostrannou, mierne zahnutou čepeľou a asymetrickou rukoväťou. Táto zbraň mierne esovitého tvaru s ostrím na vonkajšom oblúku čepele bola zbraňou takmer všetkých európskych armád a pri jazdectve sa používala až do druhej svetovej vojny. V rakúsko-uhorskej armáde šablá zároveň symbolizovala dôstojnícku hodnosť a s tým spojené privilégiá i povinnosti. Pôvodne sa na súboje používali uhorské, markantnejšie typy šablí, neskôr sa vžili tzv. talianske typy, ktorých čepeľ bola ľahká, ohybná a tenká. Pri použití sečných a bodných zbraní sa dbalo na to, aby neboli hrdzavé, pred vlastným použitím museli byť očistené a dezinfikované. Dôstojníci medzi sebou mohli použiť výnimočne aj vlastné pobočné zbrane, museli však byť rovnakého druhu.⁵¹

⁵⁰ Tamže, s. 534-536.

⁵¹ Podrobnejšie k vývoju súbojových zbraní a k ich používaniu pozri príslušné pasáže: ARLOW, Gusztáv. *A kardvívás*. Budapest : Athenaeum, 1902; BOLGÁR, Ferenc. *A párbaj szabályai*. Budapest 1907; CSILLAG, Ferenc. *Kardok történelmüinkben*. Budapest 1971; ČERNOHORSKÝ, Jan. *Šerm fleuretem a kordem*. Praha 1956; DÍTĚ, Tibor. *Malá kronika ručních strelných zbraní*. Bratislava : Mladé letá, 1979; DOLÍNEK, Vladimír. *Kniha o soubojích*. Praha : Naše vojsko, 2009; DOLLECK-ZEK, A. *Monographie der k. und k. österr.-ung. Blanken und Handfeuerwaffen*. Wien 1896; HADAS, Miklós. *A párbaj és a vívás. Adalékok a modern férfiasság genezisének vizsgálatához*. In *Café Babel*, 2000, r. 3, s. 91-103; HERGSELL, Gustav. *Duell-Codex*. Wien – Budapest – Leipzig, 1897; KONOPIŠKÝ, Petr – MOUDRÝ, Petr. *Chladné zbraně habsburské monarchie, I – II*. Praha : ARS-ARM, 1991 – 1992; LETOŠNÍKOVÁ, Liduše. *Zbraně, šerm a mečíři*. Praha : Albatros, 1983; LUGS, Jaroslav. *Střelci a čarostřelci*. Praha 1973; MURZ, Franz. *Vitór-, kard és párbaj-vívás*. Debrecen 1890; MÜLLER, Heinrich – KÖLLING, Hartmut. *Europäische Hieb- und Stichwaffen*. Berlin : Militärverlag der DDR, 1981; SEBETIC, Raimund. *Párbajszabályok*. Pozsony – Budapest, 1905; SEIFERT, Gerhard. *Schwert – Degen – Säbel*. Hamburg 1962; ŠACH, Jan – MOUDRÝ, Petr. *Chladné*

Súboje na pištole patrili medzi najnebezpečnejšie. Podľa dobového vnímania morálky sa mali použiť najmä pri ťažkých urážkach súvisiacich s rodinným životom, pri urážkach majúcich za cieľ morálnu devastáciu osoby či rodiny a pri podobne cielených urážkach. Povinnosťou sekundantov bolo dotýčnych súperov presvedčiť o tom, aby sa tomuto druhu súboja, pokiaľ to bolo možné, vyhli. V Uhorsku sa však súboje na pištole odohrávali relatívne často. Vykonávali sa spravidla špeciálnymi jednohlavňovými a jednoranovými súbojovými pištoľami s hladkou hlavňou s nabíjaním spredu, ktoré neboli vybavené mieridlami a naplnáčikom na zvýšenie citlivosti spúšte. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že šlo o tradičné zbrane, ktoré svojim mechanizmom pripomínali pištole z 30. až 60. rokov 19. storočia. Vo výnimočných prípadoch sa použili aj pištole s vítanými hlavňami, ale mieridlá ani tieto nesmeli mať. Súbojové pištole mali relatívne veľký kaliber, pohybujúci sa medzi 10 až 18 mm. Boli vyrábané priamo za účelom použitia pri súbojoch a balené v pároch v drevenej kazete s potrebným príslušenstvom.⁵² Pokiaľ sa použili zbrane patriace jednému z dvojice duellantov, prednosť vo výbere konkrétnej pištole mal súper. Zbrane museli byť mechanicky i tvarovo rovnaké. Sekundanti oboch strán pištole pred súbojom prekontrolovali a tiež oni, prípadne na to povolaný zbrojmajster, aj nabili. Takto pripravené zbrane zostali zapečatené až do ich použitia. V prípade dôstojníkov sa stávalo, že použili vlastnú zbraň rovnakého typu, ale pri jej nabíjaní ako kontrola asistovali sekundanti protivníka.⁵³

Priebeh súboja mal svoje písané pravidlá, ktoré dôstojníci podrobne študovali. V armáde sa prísne dbalo na to, aby sa vyhli súbojom medzi podriadeným a jeho nadriadeným, aj keď sa aj tu našli výnimky.⁵⁴ Miesto a čas súboja na základe vzájomnej dohody určovali sekundanti. Súboje sa odohrávali pod šírým nebom na lesných čistinkách, v jazdiarňach, športových halách kasární a v šermiarskych kluboch. Súboje vo voľnej prírode prebiehali spravidla v skorých ranných hodinách, jednak, aby sa zabránilo možnosti zranenia náhodných okoloidúcich a prítomnosti nezainteresovaných divákov a novinárov. Dbalo sa na to, aby ani jeden zo súperov nemal nevýhodu pri svojom postavení, nebol vystavený napr. možnosti oslepenia slnkom, nepriaznivému vplyvu vetra, aby pozadie a výška postavenia nezvýhodňovali jedného z duellantov a pod. Kočiare a vozy pre prípad urýchlenu odvozu do nemocnice boli zaparkované v ťúctivej vzdialenosti od miesta súboja, aby nerušili samotnú atmosféru boja.

zbraně období Habsburské monarchie 1526 – 1918. Praha : Aventinum, 2009; ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Šermíři, rváči, duelanti. Encyklopédie evropského šermu.* Praha : Ivo Železný, 1994; ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Velká kniha o soubojích a duelantech.* Praha 2004; TEPPNER, Friedrich. *Duell – Regeln für Officiere und Nachschagebuch in Ehrenangelegenheiten.* Graz 1898; WAGNER, Eduard. *Zbraně sečné a bodné.* Praha : Aventinum, 2004.

⁵² Od dvadsiatych rokov 19. storočia sa používali pištole s perkusným zámkom. Medzi príslušenstvom párových súbojových pištoľí spravidla patrili nabíjaky, kliešte na odlievanie striel, prachovnica, kladivko na zatlačenie strely do hlavne a ďalšie predmety na opravu a čistenie zbrane.

⁵³ BOKROS, Gábor. Jog és fegyver 37. In *Kaliber magazin*. Dostupné na internete: <http://www.kaliber.hu/jog-es-fegyver/jog-es-fegyver-37.html>.

⁵⁴ Fenner von Fenneberg uvádza prípad mladého dôstojníka, ktorý svojho veliteľa aj napriek tejto zásade vyzval na súboj. Pozadie zložitosti ponímania otázky cti u dôstojníkov dobre ilustruje, že menovaného dôstojníka síce zavreli, ale František Jozef I. ho vzápätí amnestoval a jeho nadriadeného, ktorý postupoval podľa platného zákona a súbojového kódexu a výzvu neprijal, predčasne poslali do penzie (Bližšie DEÁK, ref. 39, s. 169).

Vedúci sekundant súboja bol povinný pred samotným aktom vyzvať obe strany na uzmiernenie. Sekundanti potom vyznačili miesto súboja, to značí základné postavenie a vzájomnú vzdialenosť súperov a oboznámili duelantov s ich povinnosťami. Po prehliadke zbraní vedúci sekundant dal povel na súboj. Pri súbojoch so sečnými zbraňami sa dbalo na to, aby nedošlo k predčasnému útoku, k výpadu s cieľom bodnúť súpera, pokiaľ sa o tom vopred nedohodlo, aby sa počas šermu neprehodila zbraň z jednej ruky do druhej, aby útok súpera sa neodrážal voľnou rukou, aby sa súboj prerušil, keď jedna zo strán bola ranená a pokračovalo sa až po ošetrení, prípadne sa súboj ukončil a pod. Naznačený postup sa dodržiaval aj v prípade súboja na pištole. V tomto prípade súbojový kódex rozoznával tri formy súbojov. Súboj na pištole s priblížením, tzv. *avance*, súboj na pištole z určeného miesta (pevné stanovište) a súboj na pištole na povel. Pri pištoľových súbojoch s priblížením (nazýval sa aj súboj s bariérami) sekundanti vymerali vzájomnú vzdialenosť medzi súpermi, ktorá mohla činiť 25 až 50, podľa iných údajov 15 až 50 krokov. Po prebratí zbraní duelanti pištole držali popri stehne hlavňou k zemi. Po výzve „vpred“ natiahli kohútik a pohli sa s namierenou zbraňou proti sebe. Počas približovania sa mohli zastaviť a vystreliť alebo pokračovať v priblížení až po vyznačenú hranicu, resp. bariéru. Strieľať mohli po zastavení z ktoréhokoľvek miesta, ale samotné približovanie nebolo povinné. Ten, kto vystrelil, sa musel zastaviť a vyčkať na výstrel svojho protivníka. Ranený podľa závažnosti zranenia mal k dispozícii ešte minútu až dve na svoj výstrel. Počet možných výstrelov bol vopred dohodnutý, pričom súbojové kódexy odporúčali použiť maximálne tri výstrely. V prípade porušenia pravidiel sekundanti okamžite zastavili súboj a vyhotovili o tom zápisnicu. Ak nastalo ťažké zranenie alebo úmrtie vinou porušenia súbojových pravidiel, sekundanti boli povinní voči vinníkovi podniknúť príslušné zákonné kroky. V prípade zranenia podľa platného súbojového kódexu sekundanti vyhotovili iba zápisnicu.⁵⁵

Súboj s pištoľou z *určeného miesta* sa na základe dohody sekundantov konal z nemenného postu, pričom vzájomná vzdialenosť strelcov sa pohybovala medzi 15 až 35 krokmi. Pri ťažkých urážkach právo na prvý výstrel mal urazený, inak sa postupovalo podľa vopred určeného poradia a časového limitu. Prvý výstrel sa však mal uskutočniť do pol minúty od povelu na paľbu. Spravidla súperi na seba vystrelili raz. Na základe pôvodnej dohody, podľa závažnosti urážky, súboj mohol pokračovať z menšej alebo z väčšej vzdialenosti, ale počet výstrelov počas samotného súboja nemal presiahnuť číslicu tri. Aj keď sa sekundanti dohodli na možnosti výmeny viacerých rán, v prípade zranenia jedného z aktérov bolo treba súboj ukončiť. Urazená strana v prípade ťažkej urážky, pokiaľ nebol vyčerpaný dohodnutý počet výstrelov, mohla žiadať o povolenie pokračovať v súboji. Pri súbojoch s pevným stanovišťom existoval aj variant, ktorý sa v Uhorsku využíval len v ojedinelých prípadoch, keď súperi stáli na svojom mieste chrbtom k sebe a až po zaznení povelu sa otočili, natiahli kohútik na zbrani a vystrelili.⁵⁶

Pri treťom spôsobe súbojov na pištole, čiže *na povel* alebo na znamenie, sa vzdialenosť medzi súpermi pohybovala medzi 25 – 35 krokmi. Tento druh súboja sa využíval zriedkavejšie, lebo niesol v sebe riziko predčasného výstrelu v dôsledku nervozity bojujúcich, zároveň ale podľa dobových kritérií bol najspravodlivejší. Súperi mali vystreliť naraz na povel alebo na dohovorené znamenie (často to bolo na tlesknutie rukou). Na rozdiel od *avance* držali nabitú pištole s natiahnutými kohútikmi s hlavňou hore a na ďalší povel

⁵⁵ Ref. 30, s. 495-509. Tiež Ref. 6, s. 50-56.

⁵⁶ Ref. 6, s. 56.

namierili a vystrelili. Ten, kto s výstrelom vyčkával a dlhšie mieril, musel niesť morálne dôsledky svojho konania a jeho súper mohol pri ďalšej strele mieriť neobmedzene dlho, alebo odmietnuť pokračovať v súboji. Inak sa aj na tento typ súbojov vzťahovali vyššie uvedené predpisy a dohody sekundantov.⁵⁷ V prípade zlyhania zbrane jedného z aktérov, ak sa sekundanti nedohodli vopred inak, pokračoval v streľbe jeho súper.

Keď jeden zo zainteresovaných nemal v úmysle zraniť protivníka a vystrelil mimo, nemal tak činiť ostentatívne ani nesmel o tom nikoho informovať. Bolo už na jeho súperovi, či zareaguje obdobne. V niektorých prípadoch, najmä pri súboji po ťažkej urážke, keď súper neboli zranení alebo boli zranení iba ľahko, sa na základe pôvodného dohovoru v súboji pokračovalo s iným druhom zbrane. Po súboji pištoľami si duelanti zobrali do rúk chladnú zbraň a v súboji pokračovali. V zriedkavejších prípadoch po šermiarskom súboji pokračovali súbojom na pištole.⁵⁸

Súboje medzi dôstojníkmi sa uskutočňovali prevažne v miestach, kde boli dislokované väčšie posádky. Na území dnešného Slovenska to bola Bratislava, Košice, Prešov, Nitra, Trenčín, Nové Zámky, Nové Mesto nad Váhom a ďalšie. Najmä Bratislava bola obľúbeným miestom súbojov, kam dochádzali aj duelanti z Viedne. Okrem zachovania väčšej anonymity to malo svoju logickú príčinu v tom, že v Rakúsku previnenia proti paragrafom príslušného zákona týkajúceho sa súbojov sa hodnotili prísnejšie a dodržiavali sa pregnantnejšie, než v Uhorsku. Súbojové príručky odporúčali vykonať súboj vo väčšom meste aj s ohľadom na to, že v prípade zranenia tu boli väčšie možnosti na záchranu života. Najväčší počet súbojov medzi dôstojníkmi sa v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia odohral v Budapešti a v Bratislave. Veľký bol aj počet súbojov medzi dôstojníkmi a novinármi, ako aj medzi samotnými novinármi, neskôr medzi politikmi a novinármi, resp. politikmi samými.

* * *

Súboj bol v Uhorsku podľa platných civilných zákonov protiprávny akt a trestný čin. Nevyhovieť výzve na súboj však pre dôstojníka znamenalo nielen stratu cti, ale často aj degradáciu a niekedy aj koniec vojenskej kariéry. Takíto jedinci sa ocitli v izolácii vo vlastných kruhoch a ich problém sa v najlepšom prípade riešil preložením do inej, podľa možnosti vzdialenej posádky. Pri porovnaní s civilným právom takto priam paradoxne vyznieva 144. paragraf vojenského trestného poriadku z roku 1855, ktorý konštatoval, že „*sebaobrana týkajúca sa cti použitím zbrane je zákonitá, pokiaľ česť dôstojníka je bez provokácie vystavená útoku v prítomnosti jednej alebo viacerých osôb*“.⁵⁹ Táto situácia potom viedla k tomu, že prípadov odmietnutia súboja medzi dôstojníkmi v skúmanom období nájdeme

⁵⁷ Ref. 30, s. 512-515.

⁵⁸ Napr. roku 1889 došlo k súboju medzi ministrom uhorskej vlastibrany Gézom Fejérvárym a predstaviteľom opozičnej strany Gáborom Ugronom pre slovnú potýčku v parlamente, ktorá mala svoju politickú predohru. Súperi najskôr na seba dvakrát vystrelili zo súbojových pištoľí, ale obaja sa minuli. Potom nasledoval súboj na šable, v ktorom boli obaja zranení. Súboj ukončilo rozhodnutie vedúceho sekundanta, ktorý zraneného Ugrona vyhlásil za neschopného boja (Podrobnejšie k prípadu pozri HAJDU, ref. 34, s. 100-102.)

⁵⁹ NOVÁK, Béla. *A párbajozó úriember. A párbaj története Magyarországon és társadalmi hatásai 1867-től, 1945-ig*. Budapest : Eötvös Loránd Tudományos egyetem, 2007, s. 141. Dostupné na internete: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/novakbela/diss.pdf>. Pozri tiež DEÁK, ref. 39, s. 165.

iba ojedinele.⁶⁰ Takmer všetci dôstojníci si „svoju povinnosť“ spojenú s výzvou na súboj z tej či onej strany, splnili. Nepriaznivé dôsledky neobišli ani tých, ktorí v konkrétnej situácii fyzicky súboj neodmietli, ale vo vyšších a najmä vo vojenských kruhoch zdôrazňovali, že sú nepriateľmi súbojov.⁶¹

Nové pokyny na riešenie problémov dotýkajúcich sa cti príslušníkov uhorskej kráľovskej vlastibrany a žandárstva boli vydané roku 1913. Zaoberali sa predovšetkým pôsobením, zložením a právomocami nadriadených, vojenských čestných súdov a výborov povolaných riešiť otázky cti dotýkajúcich sa príslušníkov armády, predovšetkým dôstojníkov. Zvláštny odsek bol venovaný riešeniu sporov vo veciach cti medzi dôstojníkmi a kadetmi navzájom a medzi dôstojníkmi a civilmi. Bezprostredne sa o súbojoch v tomto nariadení nehovorí, ale z celkovej dikcie materiálu vyplýva, že česť dôstojníka je najvyšším princípom jeho postavenia, a teda podľa vžitých regúl v armáde česť treba brániť všetkými prostriedkami. Medzi najdôležitejšie povinnosti každého veliteľa patrí, píše sa v dodatku k tomuto materiálu, „*aby pestoval vojenského ducha, rytierske zmýšľanie a konanie jemu podriadeného dôstojníckeho zboru... Cielená výchova dôstojníckeho zboru sa musí zamerať na neustále brúsenie a rozvíjanie živého pocitu ponímania cti*“.⁶²

Vnútorne pohnútky vyrovnáť sa s otázkou cti po urážke u dôstojníkov dobre vystihuje úvaha nadporučíka Veliča z poviedky *Svedek* od Františka Vevera. „*Všetchny tradice jeho stavu, pochybená výchova, jež ustálila v něm jakýsi nepřesný pojem o cti vůbec a cti důstojníka zvlášť, jež vychovávajíc z něho vojáka, opomíjela v něm člověka,...zvyk viděti v sobě jakého dědice starého rytířství, postavení jaké zajímal ve známé společnosti a mnoho jiných okolností způsobilo, že strach před směšností byl v něm silnější než strach před smrtí.*“⁶³

V prípade vysoko postavených osobností spojených s dvorom a členmi panovníckych rodín povolenie na súboj dával sám panovník.⁶⁴ František Jozef I. musel vášne, ktoré takmer vyústili do súboja, riešiť aj vo svojom najbližšom okolí. V roku 1886 na

⁶⁰ Medzi takéto výnimky patrila prípad poručíka markíza Tacoliho z roku 1900. Toho pri slovnéj potýčke vyzval jeho plukovník kolega, dôstojník 15. husárskeho pluku dislokovaného vo Viedni, na súboj. Tacoli však, odvolávajúc sa na svoje náboženské presvedčenie, výzvu na súboj neprijal. Záležitosť riešil plukovník výbor pre záležitosti cti, ktorý markíza odsúdil na stratu hodnosti. O celej záležitosti, ktorá dostala veľkú publicitu a do určitej miery urýchlila aj založenie Ligy proti súbojom v Uhorsku, informovali aj panovníka. Ten, napriek svojmu hlbokému náboženskému presvedčeniu, s rozhodnutím výboru súhlasil (HAJDU, Tibor. Párbajdivat a századvégén In *Mozgó Világ*, 1996, č. 3, s. 39-40. Tiež NOVAK, ref. 59, s. 143).

⁶¹ I. Deák uvádza príklad ulánskeho stotníka Ledochowského, ktorý sa v jednej z debát so svojimi kolegami vyslovil, že teoreticky je odporcom súbojov a aj písomne sa zmienil o tom, že ako veriaci katolík nadraduje náboženské predpisy a pápežskú bulu nad svetské zvyky, za čo ho čestný súd štábu jednohlasne navrhol na prepustenie z armády. Išlo o nadaného a vysoko hodnoteného dôstojníka v prospech ktorého sa u panovníka angažoval aj náčelník štábu armády Beck. František Jozef I. napriek tomu odobril návrh čestného súdu, Ledochowského degradovali a prinútili odísť do civilu.

⁶² Hadtörténelmi Levéltár (HL) Budapest, HM, 4074/el. 1913. Pozri PAYR, Vilmos. *Magyar közgazgatási törvények Grill-féle kiadása, zv. I. Véderőtörvény. Hadsereg (Haditengerészet). Honvédség*. Budapest : Grill Károly könyvkiadó válalat, s. 862-907.

⁶³ VEVER, František. *Ozbrojení lidé II*. Praha : Nakladatel Jan Kotík, b. r. v., s. 169-170.

⁶⁴ Napr., keď roku 1859 na dvorskom bále v Pešti vedúca postava starokonzervatívcov József Ürményi podľa dobového ponímania „zosmiešnil“ zástupcu dvora v Pešti tým, že sa postavil pred neho, hoci podľa dobovej etiky mal stáť za ním, panovník okamžite vydal povolenie na súboj. Ten sa konal pištoľou, obaja chybili. Roku 1897 princ Filip Koburský s panovníkovým zvolením vybojoval

poľovačke sa takmer odohral súboj medzi následníkom trónu Rudolfom a arcivojvodom Františkom Ferdinandom pre ironické poznámky Rudolfa. František Ferdinand nechal vyzvať Rudolfa, ktorý výzvu na súboj prijal. Panovníka okamžite informovali, a ten vzápätí telegraficky s okamžitou platnosťou odvolal Františka Ferdinanda do Viedne.⁶⁵ V týchto súvislostiach sa ponúka poznamenať, že vo výnimočných prípadoch sa konali aj nelegálne súboje, ktoré sa z rôznych príčin neuskutočnili podľa regulí dobového súbojového kódexu. Takéto prípady sa však vyskytovali iba ojedinele.⁶⁶ Zriedkavo sa prihodilo, že so súhlasom vyzývateľa súbojovú povinnosť na seba prevzal iný člen posádky, než ktorému bola výzva adresovaná.⁶⁷

Vžitý spoločenský kódex od príslušníkov vyšších vrstiev spoločnosti a predovšetkým od dôstojníkov napokon vyžadoval, aby vo veciach cti si zobrali zákon do vlastných rúk. To, mimo iného, viedlo aj k tomu, že mnohí mladí dôstojníci sa snažili svoju prestíž vydoberť práve takýmto spôsobom. Každá doba mala potom svojich súbojových hrdinov, ktorí súboje priam vyhľadávali a do značnej miery nimi terorizovali svoje okolie. Pri takomto prístupe sa súboje stali akousi kastovou výsadou, ktorú František Jozef I. nielen toleroval, ale ako absolutistickú tradíciu vyvierajúcu z feudálnych výsad určitých vrstiev spoločnosti, a predovšetkým dôstojníkov, aj podporoval.⁶⁸ Táto tichá podpora a vplyv tradícií sa vo výraznej podobe odrazili aj v zákonodarstve, resp. v naplňovaní paragrafov príslušných zákonov.

šermiarsky súboj s husárskym kapitánom Henrikom Gablenzom-Eskelel, pri ktorom princ utrpel vážne zranenie na ruke. V roku 1883 v jazdeckých kasárňach v Budapešti bol s panovníkovým povolením vybojovaný súboj dvoch vysokopostavených generálov – jazdeckého generála Lipóta Edelsheim-Gyulayaha a Jánoša Mariássyho, pre slovnú urážku vzťahujúcu sa na vojenské manévry pri Miškovci (Miskolci), ktorého účastníkom boli obaja. Súboj na pištole končil vážnym zranením Gyulayho. (CLAIR, ref. 22, s. 258, 293, 332). Dva roky predtým Edelsheim s povolením panovníka už vybojoval súboj s generálom Szapárom, ktorý v spoločnosti o ňom povedal, že intriguje u dvora. V súboji na šable boli obaja zranení (HAJDU, ref. 34, s. 82).

⁶⁵ CLAIR, ref. 22, s. 301.

⁶⁶ Roku 1866 dvaja dôstojníci malej posádky v obci Kis-Cell sa dostali pri hre na karty do sporu, a pretože viac dôstojníkov v posádke neslúžilo a svoj spor si chceli čo najskôr vyriešiť, bez toho, žeby sa obrátili na iných pomocníkov, rozhodli sa pre okamžitý súboj, v ktorom nadporučík svojho nadriadeného kapitána zastrelil (KACZIÁNY, Géza. *Híres magyar párbajok*. Budapest 1889, s. 48. Tiež CLAIR, ref. 22, s. 266-267). Kuriózný prípad sa stal v Budapešti roku 1869. Dvaja dôstojníci uskutočnili súboj pištoľami priamo v byte nadporučíka, ktorý vykázal zo svojho bytu majora správujúceho sa urážlivo k jeho manželke. Jediným svedkom súboja bol dôstojnícky sluha. Strieľali na seba v salóne bytu zo vzdialenosti 6 krokov a nadporučík majora zastrelil. Vojenský súd sa uspokojil s čestným prehlásením nadporučíka a spod obžaloby ho oslobodil (CLAIR, ref. 30, s. 436).

⁶⁷ Zaujímavý je prípad odohrávajúci sa v roku 1862 v Segedíne. Tu so súhlasom vyzývateľa sa odohral súboj medzi vychýreným uhorským šermiarom a posádkovým učiteľom šermu. Ten zastupoval troch vyzvaných rakúskych dôstojníkov svojej posádky, ktorí pôvodne nevediac koho provokujú, na svojich koňoch predbehli kočiar majstra šermu a zámerne pred ním rozvirovali prach. Tento prípad bol zaujímavý aj tým, že po zranení posádkového učiteľa šermu vyzývateľ rytiersky považoval súboj za ukončený a so zbraňou v ruke odzdravil, ale dôstojník posádky na neho opäť zaútočil a ťažko zranil. Prípad vyvolal veľké pobúrenie a veliteľ pluku bol nútený dotyčného nadporučíka zbaviť hodnosti a prepustiť z posádky. Ten potom, obávajúc sa odvety a verejného odsúdenia, údajne opustil krajinu (CLAIR, ref. 34, s. 261-262).

⁶⁸ DANGL, Vojtech. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2006, s. 69.

Súhrn základných právnych dôvodov na riešenie čestných sporov formou súbojov v druhej polovici 19. storočia, ktoré silne ovplyvnili aj názory uhorských právnikov a špecialistov na súboje, spracoval vo svojich dielach anglický právny teoretik Jeremy Bentham.⁶⁹ Na jeho právne názory nadväzovali obe skupiny uhorských právnikov, tí ktorí súboje schvaľovali i tí, ktorí ich odsudzovali. Napr. profesor práva na právnickej fakulte v Prešove Ödön Horváth, známy kritik súbojov, v publikácii z roku 1887 nadväzujúc na Benthamove zdôvodnenia sumarizoval dôvody domácich prívržencov súbojov nasledovne. Súboj je forma sebaobrany odvodená z pradávneho osobného práva, uskutočnená v podstate dobrovoľne na základe zmluvy uzavretej oboma stranami, podľa ktorej jeho aktéri si vážia viac svoju česť, než život a volia radšej smrť, než odsúdenie zo strany spoločnosti. Iným spôsobom, než súbojom, nie je možné získať satisfakciu. Tento systém je svojským spôsobom aj retroaktívny, lebo zároveň tlmí hromadný výskyt súbojov. Ten, kto uráža, si je vedomý toho, že bude nasledovať súboj, a to ho núti brzdiť svoje vášne, ktoré by inak mohli prerásť do drastických činov. Súboje navyše potláčajú rozšírenú módu samovrážd.⁷⁰ Samotný Horváth však súboje považoval za protiprávny akt a za pohrdanie prijatými spoločenskými normami. Podľa dobovej teórie práva, tak ako sa vykryštalizovala v poslednej tretine 19. storočia, bol súboj prejavom svojvôle. Aktéri súbojov sa podľa nej stavajú mimo právo a zákon, neuznávajú prijaté spoločenské normy, a tým oslabujú a poškodzujú štát. Súboj je totiž viac než iba etická otázka súvisiaca so ct'ou, v zásade je „*fórom samosúdu*“, ktorý ohrozuje samotnú supremáciu štátu.⁷¹ Tieto teoretické úvahy však neprijali za svoje dokonca ani mnohí právnici, politici a verejní činitelia. Už spomínaný autor súbojového kódexu Vilmos Clair ešte aj v poslednom vydaní svojho diela v roku 1944, pri zdôvodňovaní postoja k súbojom, vychádzal zo skutočnosti, že spoločnosť odmieta solidaritu s mužom, ktorý si nevyvíja satisfakciu za urážku na cti lebo zákon nedokáže obrániť česť jednotlivca. „*V záležitostiach cti sa človek skôr podriadi spoločenským zákonom ako trestnému kódexu*“ – píše v úvode svojho diela.⁷² Čo do nápravy v tomto smere skepticky vyznieva aj heslo „Souboj“ v *Ottovom slovníku naučnom*, ktorý vyšiel roku 1905 a v ktorom autor konštatuje: „*Pokud předsudky stavovské a středověký zvyk hledati budou udatnost jen v krvavém boji, v nevážení si života a zdravých údů, potud potrvá i souboj, třeba zatracovaný rozvahou a rozumem, a zůstane veskrze marným každé proti němu ozvání zdravého úsudku a i utvoření v nejnovější době ligy protisoubojové.*“⁷³ Aký rozdielny postoj zaujímala spo-

⁶⁹ Jeremy Bentham (1748 – 1832) bol vplyvným právnym teoretikom, etikom a filozofom, ktorý vo svojom etickom učení vychádzal zo základnej tézy, že mravnosť je užitočnosť činu, a motívom konania ľudí je utrpenie a uspokojenie. Venoval sa reformám práva a spoločnosti, bol zástancom liberalizmu, hlásateľom voľného obchodu, práva žien na volebné právo, práva na rozvod, bol zástancom odluky cirkvi od štátu a je považovaný za zakladateľa ekonomického liberalizmu. Väčšina jeho diel vyšla až po jeho smrti a silne ovplyvnila myslenie prvej polovice 19. storočia. Bentham odmietal zasahovanie štátu do súbojov a bol prívržencom ponechania ich voľného priebehu. O jeho názory sa opierali aj autori publikácií v Uhorsku, ktorí obraňovali tento spôsob riešenia sporov a urážok cti.

⁷⁰ Ref. 3, s. 37-38. Podrobnejšie k týmto argumentom a postojom samotného Horvátha k súbojom pozri: HORVÁTH, Ödön. *A párvialdal, történeti, jogbölcészeti és tételesjogi szemponból*. Budapest 1887, s. 74-101.

⁷¹ Tamže.

⁷² CLAIR, ref. 30, s. 432-433.

⁷³ *Ottův slovník naučný*, XXIII. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1905, s. 699.

ločnosť k otázke riešenia cti súbojom, odzrkadľuje napr. situácia, že kým na prešovskej Právnickej fakulte za súboj vyhodili zo štúdia, na budapeštianskej ho akceptovali. To všetko v duchu idey, ako napísal jeden z autorov o regulách súboja: „*Pokiaľ v žilách príslušníkov ľudského rodu bude pulzovať krv a nie iná látka, dovtedy súboje budú, lebo neexistuje iný nástroj a iný spôsob chrániť si urazenú česť.*“⁷⁴ Rozdielne právne názory na tieto otázky sa v druhej polovici 19. storočia v Uhorsku plnou mierou prejavili najmä v roku 1878 v súvislosti s prerokovávaním nového trestného zákona v parlamente. Počas živého rokovania uhorského snemu o tejto otázke sa objavovali rôzne variácie návrhov a podnetov. V hrubých črtách by sa dali zhrnúť do troch skupín. 1. zaradiť „prečin súboja“ do trestného zákona, ale so zvláštnymi, len pre tento prečin vypracovanými sankciami. 2. zaradiť tento prečin medzi násilné trestné činy a trestať ich podľa prijatých paragrafov trestného zákona, vzťahujúcich sa na „vraždu“, „zabitie“, „ťažké ublíženie na tele“ a pod. 3. prečiny súvisiace so súbojmi vôbec nezariadiť do trestného zákona, a tak sa elegantne vyhnúť riešeniu tohto sporu. Zaujímavá bola argumentácia, ktorá stavala na tom, že zaradením tejto problematiky do trestného kódexu by sa súboje spoločensky legalizovali a spoločnosť by sa stala spoluvinníkom páchatel'a. Po dlhšej diskusii sa nakoniec rozhodlo rokovať na báze prvého okruhu argumentácií. Odznelo tam veľa zaujímavých vystúpení, náhľadov a argumentov pre i proti, ktoré odrážali rôznorodosť pohľadov na túto otázku v uhorskom parlamente.⁷⁵

Zákonný článok V. nového trestného zákona z roku 1878, ktorý vstúpil do platnosti v nasledujúcom roku, sa vo svojej XIX. kapitole venoval sankciám proti „prečinom súboja“. V úvodnom paragrafe stanovuje, že výzva na súboj, ako aj prijatie tejto výzvy sú trestným činom a majú sa trestať väzením do dĺžky 6 mesiacov. Taký istý trest mal stihnúť aj sekundantov a osoby, ktoré sa podieľali na zabránení mierového riešenia sporu. Tomu, kto priamo súboj podnietil alebo sa vyhrážal pohrdaním osobe, ktorá súboj odmietala, hrozil trest odňatia slobody na jeden rok. Taký istý trest mal postihnúť toho, kto výzvu prijal a ozbrojený sa dostavil na samotný súboj, ale pokiaľ sa obe strany zmierili a súboj sa nekonal, od obžaloby sa upustilo. Podľa § 298 trestného zákona za zranenie súpera v súboji sa mal udeliť dvojnásobný trest väzenia, v prípade ťažkého zranenia s trvalými následkami sa dĺžka trestu zvýšila na tri roky. Toho, kto v súboji zabil svojho protivníka alebo mu spôsobil zranenie, ktorému podľaňol, mali odsúdiť na päťročné väzenie. Je zaujímavé, že sa súboje podľa civilných zákonov zakazovali a trestali, ale tento trestný zákon pamätal zvlášť aj na tých, ktorí spôsobili smrť protivníka vinou porušenia súbojových alebo dohovorených pravidiel. Kvalifikovalo sa to ako zámerná vražda a vinník mal byť odsúdený podľa § 302 trestného zákona za úmyselnú vraždu. Sekundanti v týchto prípadoch sa kvalifikovali ako spolupáchatelia, ale lekári a svedkovia prítomní súboja, a tí sekundanti, ktorí sa usilovali súboju zabrániť, sa považovali za nevinných.⁷⁶

Zákon teda rozoznával päť stupňov previnení, resp. trestov v súvislosti so súbojmi: a/ výzva a prijatie výzvy na súboj, b/ nástup na súboj so zbraňou v ruke, c/ zranenie spôsobené v dôsledku súboja, d/ ťažké zranenie pri súboji, e/ zabitie súpera. Rozsah trestu od

⁷⁴ DANGL, Vojtech. Súboj ako osobitý druh výkonu spravodlivosti. In *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1. – 3. októbra 2003 v Lučenci. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 259.

⁷⁵ Tamže, s. 257-258.

⁷⁶ *Törvények, jogszabályok a CompLex Kiadótól. 1878. évi törvénycikk*. Dostupné na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799>.

jednodňového do päťročného väzenia.⁷⁷ Vojenský zákonník robil rozdiel medzi súbojom v pravom zmysle slova a potýčkou (*rencontre*). Keď totiž dôstojník alebo iný príslušník ozbrojených síl použil na urážku svoju zbraň hneď na mieste za účelom získania zadost'učinenia, hodnotilo sa to oveľa miernejšie, než súboj, a v skutočnosti sa netrestalo.

Ale aj realizácia v zákone uvedených trestov bola v praxi veľmi odlišná. Uvedené roky väzenia sa považovali za horné hranice a v Uhorsku sa takéto tresty ani neudelovali. Autor jednej z publikácií o súbojoch v týchto súvislostiach píše: „*Súboj v Uhorsku patri medzi tie previnenia, za ktoré aj v prípade zabitia protivníka trestajú iba niekoľkomesačným väzením. Takpovediac ide o rytiersku záležitosť a trest je gavalierska väzba.*“⁷⁸ Tomuto prístupu zodpovedal aj výkon trestu v štátnej väznici zabezpečujúcej slušné zaobchádzanie v kruhu politických väzňov a odsúdených pre novinárske delikty.⁷⁹

Túto prax kritizovala aj širšia verejnosť a väčšia časť dobovej tlače. Pregnantne to vystihol časopis *Vasárnapi Újság*, ktorý v jednom zo svojich čísel roku 1887 napísal: „*Keď podgurážení sedliacki mládenci v podnapitom stave sa v krčme pohádajú a niektorý z nich vo chvíli záchvatu zúrivosti zbavený triezveho vedomia zabije partnera, niet takej pol'ahčujúcej okolnosti, ktorá by ho ochránila pred trestajúcou rukou zákonnej odvety a nešťastníkovi vymerajú 10 ročné väzenie. Pritom sa mu nedostalo výchovy, svoj prečin vykonal viac-menej v stave extázy a nepričetnosti, nemal čas si premyslieť to, čo činí, ani to, aké následky bude mať jeho konanie. Členovia tzv. vzdelanej spoločnosti, vzdelaní, školení, triezvi muži, z akejsi príčiny, o ktorej si myslia, že v nej hrá úlohu česť, sa pohádajú, navzájom vyzvú, radia sa so sekundantmi, tí so sekundantmi protivníka, spíšu zápisnicu a záležitosť na'ahujú dni, snád' týždne – je teda dosť času a príležitosti na to, aby o veci premýšľali – potom sa postavia proti sebe, chladnokrvne vystrelia z pištoľi a keď jeden z nich na kolbišti padne mŕtvy: nuž urobila sa zadosť cti, obeť pochovajú, zabudnú naňho a spoločenská vážnosť víťazného súpera vzrastie. A zákon? Ach, zákon! Pravdaže zákon, ktorý potrestá násilné vyhasnutie ľudského života, nech už sa udial v akejkoľvek podobe, musí existovať. Ale čo tento zákon hovorí? Hovorí, že v prípade súboja ukončeného smrťou, strana, ktorá zostala nažive, v najťažšom prípade sa môže odsúdiť na 5 rokov väzenia. Na viac nie. Keby inak, napríklad v náhlom vzplanutí vášne, ako sa to stáva chudobným, bol by popravil svojho súpera, odsúdili by ho na dvakrát tak dlhú dobu. Ale keďže on je vzdelaný človek, vedel čo činí, mal čas na premýšľanie, teda možno, že s vopred dobre uváženým vraždenným úmyslom, ale pri dodržaní určitých foriem stisol spúšť, už spadá pod ľahšie hodnotenie.. To je tá najväčšia absurdita.*“⁸⁰

Túto anomáliu kritizuje aj dolnozemský *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő*: „*Ako trestajú naše zákony toto krviprelievanie? Duelant v štátnej väznici strávi niekoľkodňový trest, ktorým sa môže chváliť celý svoj život, dostane pánsku výživu, má k dispozícii všetok komfort a to podľa pochopu spoločnosti je statočný muž. Ale keď chudobného sedliackeho mládenca za krčmovú bitku zavrú hoci na 3 dni, dedinčania ho už biľagujú za trestanca a odmietajú s ním komunikovať. Ten samopašný, bujarý mládenec sa päst'ami pustí do svojho spoločni-*

⁷⁷ Podrobnejší rozbor pozri *Párviadal – Lexikon*. Dostupné na internete <http://www.kislexikon.hu/párviadal.html>.

⁷⁸ Tamže, s. 258.

⁷⁹ Pre zaujímavosť, delikventi chodili vo vlastnom odeve, stravu si mohli nechať prinášať z reštaurácie, mohli prijímať návštevy, dokonca aj dámske, denne skonzumovať päť litrov vína a pod. Niektorí z nich, keď vyšli z väzenia, získali väčšiu vážnosť v spoločnosti.

⁸⁰ *Vasárnapi Újság*, 1887, č. 51.

*ka, za ťažké ublíženie na tele trpí vo väzení prípadne celé roky, kým ten, ktorý s vražednou pištoľou alebo na britvu zaostrenou šablou chce utrátiť život blízkeho svojho, dostane taký trest, ktorý pred ním otvorí dvere všetkých pánskych domov. Je čas, aby spoločnosť tieto nezmysly zahodila medzi ruiny zatuchnutého XII. storočia a nedovolila, aby často povrchná neposednosť zničila šťastie rodín.*⁸¹

* * *

Prenikanie pokrokových ideí, moderných názorov a s tým súvisiaci vzrastajúci odpor k súbojom viedli k tomu, že na prelome 19. a 20. storočia aj v Uhorsku vznikla Krajinská liga proti súbojom. Na tento proces mal značný vplyv predovšetkým španielsky infant princ Alfonzo de Bourbon, ktorý zo svojho postu vplýval aj na európskych panovníkov, aby sa zasadzovali za zrušenie alebo aspoň obmedzenie tohto druhu riešenia otázok osobnej cti. Hnutie v Uhorsku podporil aj listom už spomínanému markízovi Tacolimu, v ktorom mu, okrem iného, napísal: „*Som presvedčený, že o sto rokov budú hovoriť o riešení týchto takzvaných záležitostiach cti takým istým pohrdaním a takým istým posmešným úškrnom, ako dnes my hovoríme o niektorých stredovekých rozsudkoch.*“⁸² Hnutiu nahrávala skutočnosť, že myšlienky padli na relatívne úrodnú pôdu nielen v cirkevných kruhoch a v moderných kresťanských politických hnutiach, ale aj v liberálnych a socialistických politických prúdoch. Ligy proti súbojom, v dobovej tlači často nazývané *Združenia proti súbojom*, vznikli začiatkom roka 1901 v Nemecku a vo Francúzsku a v máji toho istého roka aj vo Viedni. V Uhorsku, ktoré španielsky princ považoval za klasickú krajinu súbojov a dvakrát ju aj navštívil, takáto liga vznikla o dva roky neskôr, v roku 1903. Jeho predsedom sa stal István Rakovszky a najvplyvnejším ideovým hlásateľom Arisztid Dessewffy.⁸³

Nebolo by to však Uhorsko, keby ideové postuláty tejto ligy nenesli v sebe polovicatosti a nedôslednosti. Napr. v niektorých „najťažších prípadoch“ z členov ligy vzniknutý čestný výbor mohol súboj povoliť, nepriamo teda uznával tzv. rytiersku alebo pánsku česť.⁸⁴ Túto stránku budapeštianskej ligy ostro kritizoval mladý Endre Ady, ktorý bol redaktorom veľkovaradinských novín *Nagyváradi Napló* a zastával názor tristného dodržiavania zákazu súbojov.⁸⁵ Dessewffy túto priamočiarosť s uznaním kvitoval, ale s odôvodnením, že „*uhorský národ je výnimočne rytierska rasa*“, ju považoval za kontraproduktívnu. Za úspech považoval už to, keď sa dosiahne, aby o záležitostiach cti rozhodovali čestné sudy, a revíziu trestného zákona sa dosiahne prísnejšie trestanie previnení súvisiacich so súbojmi.⁸⁶

Kurióznym je v tomto smere prípad z roku 1914, keď predseda Krajinskej ligy proti súbojom Štefan Rakovszky bol pod tlakom verejnej mienky prinútený prijať výzvu na súboj od Štefana Tiszu. Obaja boli odsúdení na niekoľkodňové väzenie, ale panovník im

⁸¹ *Debreczen-Nagyváradi Értésítő*, 1902, č. 1, 15. 1. 1902.

⁸² SZATUCSEK, Zoltán. *Nevezze meg a segédeit! Száz éve született a párbajellenes szövetség*. Dostupné na internete: <http://jegyzetfuzet.blogspot.com/2010/02/nevezze-meg-segedeit.html>.

⁸³ Gróf Arisztid Dessewffy, ktorý bol synom honvédskeho generála, mal aj osobný dôvod agitovať v prospech tohto hnutia. Jeho mladší brat v súboji na pištole s istým nadporučikom roku 1886 prišiel o život. O tom, ktorý z bratov bude s nadporučikom bojovať, rozhodli bratia losom. V hnutí významnú úlohu hral aj neskorší poslanec Vilmos Vázsonyi, ktorý bol autorom pamätného spisu zaslaného uhorskému parlamentu roku 1891 v mene budapeštianskych občianskych združení.

⁸⁴ Podrobnejšie pozri DESEWFFY, ref. 47.

⁸⁵ *Nagyváradi Napló*, 5. 1. 1903; 11. 7. 1903.

⁸⁶ Ref. 47, s. 14-19.

okamžite udelil milosť.⁸⁷ Pre zaujímavosť, roku 1906 v Budapešti vznikol *Zväz uhorských žien proti súbojom* a o dva roky sa v hlavnom meste konal dokonca medzinárodný kongres proti súbojom.⁸⁸

Aj keď organizácie proti súbojom, vznikajúce postupne vo väčších uhorských mestách, určité úspechy zaznamenávali, armáda stále tvorila zvláštnu zložku spoločnosti, ktorá bola rozhodnutá sa týmto pravidlám nepodriaďiť. Dôstojnícky zbor korporatívne protestoval proti odbúraníu najexkluzívnejšej výsady, ktorá ju stavala nad zákon. Ríšsky minister vojny sa pridal na ich stranu a zakázal dokonca aj dôstojníkom v zálohe vstúpiť do tejto organizácie. Na toto nariadenie nadväzoval roku 1903 minister uhorskej vlastibrany, ktorý dôstojníkom honvédstva a uhorského žandárstva taktiež zakázal vstup do ligy, a tým, ktorí už boli členmi, nariadil z ligy vystúpiť.⁸⁹ Armáda mimo iného svoj postoj zdôrazňovala tým, že občiansky trestný zákon jednostranne chráni iba súkromný majetok, ale osobnú a kolektívnu česť, normy spoločenského správania nie. Dôstojník brániaci svoju osobnú česť zároveň bráni aj česť armády. Aký morálny dosah však mohli mať na postoj spoločnosti paragrafy zákona, ktorý síce určoval, že trestaný jedinec sa nemohol stať dôstojníkom a nebol prijatý do armády ani ako jednoročný dobrovoľník. Ale na tých, ktorí boli odsúdení pre opilstvo alebo pre súboj, sa tieto paragrafy nevzťahovali?⁹⁰ Aktivita princa Alphonsa Bourbona a rakúskej i uhorskej ligy proti súbojom, najmä jej zasadania vo Viedni, novinové články, prednášky kritizujúce v tomto smere postoj armády, diskusia na túto tému v parlamente viedli nakoniec k tomu, že v roku 1904 bolo pôvodné nariadenie ministra vojny upravené. Podarilo sa dosiahnuť, že dôstojníci v zálohe mimo činnnej služby boli vyňatí spod tohto nariadenia a mohli vstúpiť do Ligy proti súbojom. Na dôstojníkov v aktívnej službe sa však toto nariadenie nevzťahovalo.⁹¹ V Uhorsku sa tieto nariadenia uviedli do života s určitým oneskorením.

Intaktnosť armády v otázkach veci cti a súboja bola v predvojnovom období mnohokrát kritizovaná nielen v novinách a časopisoch, ale aj v uhorskom parlamente. Tesne po vzniku Krajinskej ligy proti súbojom v Budapešti istý opozičný poslanec upozorňoval na skutočnosť, že kým armáda nevymaže z repertoára svojich donucovacích prostriedkov obrany cti súboje, ťažko budú dosiahnuteľné v tomto smere úspechy aj v civilnej oblasti. „*V tejto oblasti sa uhorská spoločnosť dostala na takú úroveň, že na každý deň v priemer pripadne jeden súboj*“⁹² – konštatoval s určitým nadsadením. Poslanec János Benedek päť rokov po vzniku Ligy proti súbojom konštatoval, že toto hnutie nemá perspektívu, pokiaľ dôstojníci si i naďalej budú riešiť sporné otázky a otázky súvisiace so ctou formou súbojov. Pokým to v armáde nebudú mať na zreteli, odmietol hlasovať za zákon o kontingente nováčikov.⁹³

⁸⁷ Príčiny a priebeh súboja podrobne opisuje CLAIR, ref. 22, s. 411- 413. Taktiež *Az Ujság* píše o súboji týchto dvoch politikov ešte 22. 12. 1903 (*Az Ujság*, 22. 12. 1903).

⁸⁸ Podrobnejšie k dejinám Ligy proti súbojom: CZERNIN, Rudolf. *Die Duellfrage*. Wien 1904. GERGELY, Ede. *Az Országos Párbajjellenes Szövetség magalakulásának története és működésének ismertetése 1903 – 1908*. Budapest : Gergely Nyomda, 1908.

⁸⁹ HL Budapest, Hf. 1903, 557/eln.

⁹⁰ 1889: VI. tc. a véderőről szóló végrehajtási utasítása. Budapest 1889.

⁹¹ *Az Ujság*, 7. 4. 1904; 17. 4. 1904; 10. 5. 1904. Princ Alphonz Bourbon už v predstihu informoval ligu proti súbojom vo Veľkom Varadíne o tom, že minister vojny dá čoskoro súhlas na vstup dôstojníkov v zálohe do ligy aj v Uhorsku (*Az Ujság*, 29. 6. 1904).

⁹² *Képviselőházi Napló*, 217. zasadnutie, 2. 3. 1903.

⁹³ *Képviselőházi Napló*, 260. zasadnutie, 20. 1. 1908.

Modernizácia spoločnosti, prenikanie moderných myšlienok a s tým súvisiace postoje niektorých politických strán však viedla k tomu, že v posledných rokoch pred vypuknutím prvej svetovej vojny otázka súbojov strácala na dôležitosť aj v samotnej armáde a jej formy dostávali menej striktné podoby. Po vydaní nového vojenského kódexu cti roku 1908, usmerňujúceho riešenie urážok najmä prijatím rozhodnutia čestných výborov, počet súbojov medzi dôstojníkmi navzájom, ale aj medzi dôstojníkmi a civilmi poklesol. Naopak, v duchu zachovania osobnej prestíže sa pred prvou svetovou vojnou množili súboje najmä medzi príslušníkmi vysokých aristokratických rodín, ktoré mali predovšetkým politický podtext. Definitívne súboje v armáde zakázal až cisár Karol počas prvej svetovej vojny. Ani tento zákaz sa však plne a do dôsledkov nerešpektoval. Napr. v dôvernom nariadení z októbra 1917 veliteľ uhorského kráľovského honvédskeho obvodného veliteľstva v Bratislave apeloval na podriadené vlastibranecké okresné veliteľstvá a zvlášť na veliteľov náhradných telies, aby osobným príkladom, svojim správaním a prednáškami pôsobili na dôstojníkov nastupujúcich k týmto útvarom v tom duchu, aby títo správne ponímali česť dôstojníka a reakcie na prípadné urážky. Tie sú totiž podľa zistení nadriadených orgánov často neadekvátne urážke a sú dokonca v rozpore s príslušnými predpismi. Prednášky sa mali zamerať predovšetkým na vysvetlenie „*správneho chápania vojenského ducha, rytierskeho myslenia a spôsobu činnosti dôstojníckeho zboru a na čulé pestovanie otázky cti*“. Samozrejme, v duchu príslušných predpisov.⁹⁴

Procesu odbúravania chápania obrany cti formou súbojov v značnej miere napomohla aj dobová krásna literatúra, ktorá vnášala do problematiky silný citový náboj. Rakúsky spisovateľ a znalec armády Joseph Roth opisuje duševné rozpoloženie aktéra a obeť pripravovaného súboja, ktorým sa stal plukovník lekár židovského pôvodu stotník Demant potom, čo jeho priateľ poručík Trotta zo slušnosti odprevadil jeho manželku a dostalo sa mu posmeškov od dôstojníckeho kolegu. „*Som unavený, už roky nevládnym! Zajtra zomriem ako hrdina, takzvaný hrdina, i keď proti vlastnej prirodzenosti a povahe predkov, môjho pokolenia a proti vôli starého otca. V hrubých starodávnych knihách, ktoré čítaval, je veta: «Kto zdvihne ruku proti bližnému, je vrah». Zajtra zdvihne istý chlap proti mne pištoľ a ja proti nemu. A budem vrah. Lenže som krátkozraký, nemôžem cieľiť. A dostanem, čo mi patrí. Keď si zložím okuliare, nevidím nič. Budem strieľať naslepo. Bude to prirodzenejšie, čestnejšie a zodpovedajúce mojej povahe.*“

Roth majstrovsky opisuje citové rozpoloženie vojenského lekára i jeho priateľa v predvečer súboja, keď Demant uvažoval aj o možnosti vyhnúť sa súboju „*Dezertovať! – zišlo mu na um. Stratiť česť, dať sa degradovať, slúžiť ako obyčajný vojak alebo ujsť za hranice. Nedat sa zastreliť.*“ Zároveň túto možnosť zamietá a hovorí svojmu priateľovi: „*Ano, česť je veľká hlúposť! Nosíme ju len v bláznivej kvastli na šabli. Nedovolí nám ani ženu domov odprevadiť!*“ a ďalej dodáva „*Len preto, že som somár, budem podľa kódexu cti a služobných pravidiel hrdinom!*“ Obaja duelanti pri súboji zahynuli. Autor túto pasáž končí takto: „*Popoludní poddôstojníci v službe čítali pred mužstvom rozkaz, v ktorom plukovník oznamuje, že rotmajster gróf Tattenbach a plukovník lekár doktor Demant hrdinsky položili život za česť pluku.*“⁹⁵

A ešte jeden prípad z dobovej literatúry o prehodnotení postoja k súbojom dôstojníkom, ktorý ako sekundant trval na prísnych podmienkach súboja, potom, čo jeho ťažko ranený priateľ ležal v nemocnici. „*Česť priateľa, nedotknuteľnosť dôstojníka, tradície, zvyk,*

⁹⁴ Vojenský historický archív Bratislava, LSBK Trenčín, 11730 eln./1918.

⁹⁵ ROTH, Joseph. *Radeckého pochod*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 98-205.

*čestný kodex – to všecko se mu zdálo tak nepatrným při pomýšlení na krev, jež proto byla prolita...Pojednou objevil se mu souboj jako cosi úžasného, nesmyslného, co jeho rozum nemohol již pochopiti... Stalo se mu náhle jasno, že soubojem cti nepřibude na čistotě, byla-li poskvrnena a souboj objevil se pojednou jako cosi nelogického a nepravdivého.*⁹⁶ Důstojnícka česť nie je tým, začo ju považujú. „*Tradice a různé kodexy vypěstovali z ní cosi chorobného, úzkostlivého a nervosního, čemu je třeba stále zbrání a čerstvé nevinné krve, aby obstálo v životě.*“⁹⁷

V posledných dvoch desaťročiach predchádzajúcich vypuknutiu prvej svetovej vojny sa brutalita súbojov zjemňovala a v posledných mierových rokoch sa už väčšina súbojov, najmä medzi civilmi, stala tak trošku teatrálnym športovým cvičením. Heslo z doby rytierskej: „*do poslednej kvapky krvi*“ sa zmenilo na heslo: „*do prvej kvapky krvi*“.

Nedisponujeme presnými číselnými údajmi o počtoch súbojov, ktoré dôstojníci rakúsko-uhorskej armády v 19. a začiatkom 20. storočia vybojovali, ale môžu sa počítať na tisícky. Mnohé z týchto súbojov skončili tragicky a nadhlo poznamenali najbližšie okolie aktérov tohto spôsobu „riešenia cti“. V Prešove sa nachádza kopec s názvom Zabíjaná. Traduje sa, že toto nezvyčajné pomenovanie vzniklo preto, lebo na tomto mieste v 19. storočí prebiehala väčšina, najmä pištoľových súbojov.⁹⁸ Žiaľ, takýchto miest by sme na našom území našli veľa.

V. DANGL: DUELLE DER OFFIZIERE IM KÖNIGREICH UNGARN (1850 – 1914)

Das Offizierskorps der österreichisch-ungarischen Armee hielt in der zweiten Hälfte der 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts in der ungarischen Gesellschaft einen besonderen Stellenwert mit eigenen internen Regeln inne, die es zu einer besonderen Kaste im Rahmen der scharf abgegrenzten Gesellschaftsunterschiede der ganzen Sozietät machten. Die Duelle waren ein äußeres, und zugleich sehr typisches und am markantestes Merkmal des nach Außen seltsam wirkenden Kodes der Offiziersehre. Die Offiziersethik setzte voraus, dass man die Herausforderung zu einem Duell annimmt, bzw. dass man selbst jemanden zu einem Duell herausfordert wegen Verletzung der Ehre, und zwar nicht nur der eigenen, sondern auch der Ehre der Familienangehörigen, des gesamten Offiziersstands, der Armee oder des obersten Befehlshabers, sprich des Monarchen. Die Erfüllung dieser Voraussetzungen hing von mehreren, nicht selten zufälliger Faktoren und Situationen und war in der Praxis äußerst vage. Aus theoretischer Sicht unterscheidete man drei Stufen von Beleidigungen, je nach dem, wie schwerwiegend sie waren, und nur im Falle einer sog. leichten Beleidigung war es unter gewissen Bedingungen möglich, auf einen Duell zu verzichten und die Beleidigung mit einer persönlichen Entschuldigung zu klären. Laut dem moralischen Kodex des Offizierskorps teilte man die Gesellschaft in dieser Hinsicht in sog. kampftaugliche und kampfuntaugliche Personen, die es aber laut Kodex von einem Offizier auf der Stelle ebenfalls zu strafen galt. Die Einhaltung des moralischen Kodex hatte einen wesentlich größeren Einfluss auf das Leben der Offiziere der österreichisch-ungarischen Armee, als die bürgerlichen Gesetze, die die Duelle streng verboten haben; das gleiche galt auch für die Aufrufe der Geistlichen und nationale oder familiäre Traditionen, die dem Kodex untergeordnet waren. Der moralische Kodex des Offiziers stellte seine Ehre auf eine höhere Stufe der Wichtigkeit, als die Beibehaltung seines persönlichen Glücks, Karriere und letzten Endes auch

⁹⁶ VEVER, František. *Ozbrojení lidé, d. II.*, Praha : Nakladatel Jan Kotík, b. r. v., s. 172.

⁹⁷ Tamže, s. 175

⁹⁸ *Duel – Wikipédia*. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Duel>.

seines eigenen Lebens. Auf der einen Seite stellte der Kodex einen Band her, das die Freiheit der Offiziere beeinträchtigte, auf der anderen Seite erhob er das Offizierskorps in der gesellschaftlichen Rangliste in punkto Selbstvertrauen über das Niveau des Bürgerstandes, dessen Angehörige zu dieser Zeit bereist zu den sog. kampftauglichen Personen gehörten. Für den verfolgten Zeitraum ist es symptomatisch, dass laut Konventionen angenommen durch die höchsten militärischen Kreise und laut der Meinungen der regierenden Kreise in Schönbrunn, die Duelle dazu verholfen haben, das Prestige der höheren gesellschaftlichen Kreise zu erhöhen und zugleich eine Trennlinie darstellten zwischen der „Herrengesellschaft“ und der unteren Klasse der mittleren Gesellschaftsschicht. Die ausgesprochen breite Skala der möglichen Ursachen für die Herausforderung zu einem Duell führte dazu, dass das Institut des Zweikampfes durchaus missbraucht wurde, was in Konsequenz zu viele Tragödien mit einem tödlichen Ende geführt hat.

Die Vorbereitungen für einen Zweikampf und sein eigentlicher Verlauf hielten sich an traditionellen Regeln, die in vielen Duellkodexen und Handbüchern verfasst waren. Eine bedeutende Rolle spielten die Sekundanten, die ehrenamtlichen Militärgerichte, die Schiedsgerichte, Waffengerichte, die sich mit der Problematik der Genugtuung, bzw. Satisfaktion im Falle einer Ehrenbeleidigung vor allem unter Offizieren, als auch mit weiteren Fragen befasst haben, die einen Zusammenhang mit der Aufforderung zum Duell, seinem Verlauf, der Waffenwahl usw. hatten. Im Königreich Ungarn wurden die Duelle im verfolgten Zeitraum mit der Säbel, mit dem Kord, und ausnahmsweise auch mit speziellen Duellpistolen ausgetragen. Obwohl der Zweikampf in Ungarn laut der geltenden Zivilgesetze als ein rechtswidriger Akt und Straftat qualifiziert worden ist, bedeutete die Ablehnung einer Aufforderung zum Duell für einen Offizier den Verlust seiner Ehre, und zog nicht selten auch eine Degradierung und das Ende der militärischen Laufbahn nach sich. Solche Einzelne liefen Gefahr, in Isolation innerhalb der eigenen Klasse zu geraten und ihren moralischen Kredit in den Gesellschaftskreisen, in denen sie etabliert waren, zu verlieren. Der traditionelle Gesellschaftskodex verlangte von den Angehörigen höherer Gesellschaftsschichten und insbesondere von Offizieren, dass sie in Ehrensachen das Gesetz in die eigenen Hände nehmen und diese Handlung bekam Unterstützung auch seitens des Monarchen. Kaiser Franz Josef I. hat die Duelle nicht nur gebilligt, sondern auch tatkräftig unterstützt als eine absolutistische Tradition, die in den feudalen Privilegien der höchsten Gesellschaftsklassen, insbesondere der Offiziere, ihren Ursprung hatte.

In den letzten Jahrzehnten vor dem Ersten Weltkrieg entfaltete sich in Königreich Ungarn eine breit angelegte Polemik über die Fragen der Lösung der Ehrenkonflikte mittels Zweikämpfe. Unterschiedliche Meinungen bezüglich dieser Problematik kamen offen zum Vorschein im Jahre 1878 im Zusammenhang mit der Besprechung über das neue Strafgesetz im ungarischen Parlament. Während der Debatte über diese Frage wurden unterschiedliche Variationen von mehreren Vorschlägen und Anregungen präsentiert, die in symptomatischer Weise die Vielfalt von Ansichten auf diese Frage zum Vorschein gebracht haben. Der Gesetzesartikel V. des neuen Strafgesetzes vom Jahre 1878 qualifizierte den Zweikampf als eine Straftat; im Zusammenhang mit den Akteuren des Zweikampfes und ihren Sekundanten oder Anstiftern unterscheidete das Gesetz verschiedene Stufen von Delikten mit einer Gefängnisstrafe von mindestens 6 Monaten bis zu 5 Jahren im Falle einer Tötung. Jedoch in der Praxis sah die Anwendung und Verwirklichung dieses Gesetzes und der daraus resultierenden Strafen ganz unterschiedlich aus. Die Strafen wurden als die oberste Grenze abgesehen und in Ungarn wurden sie in dieser Höhe erst überhaupt nicht verhängt. Der Autor einer Veröffentlichung zum Thema Zweikämpfe schrieb in diesem Zusammenhang folgendes: „Der Zweikampf wird in Ungarn als ein Delikt eingestuft, bei dem selbst im Falle einer Tötung des Kontrahenten Strafen in Höhe von nur ein Paar Monaten verhängt werden. Es geht sozusagen um eine ritterliche Angelegenheit und die Strafe entspricht einer Kavalierschaft.“ Dieser Einstellung entsprachen auch die Bedingungen der Strafvollziehung im Staatsgefängnis, in denen die Insassen zusammen mit politischen Häftlingen und verurteilten Journalisten sehr anständig behandelt wurden und dabei verschiedenen Privilegien genossen haben. Den Wortlaut des Strafgesetzes, seine Anomalien und die in Ungarn herrschende Praxis wurden auch vom Großteil der zeitgenössischen Presse kritisiert.

Das Vordringen fortschrittlicher Ideen, moderner Meinungen und der damit zusammenhängende Anwachs des Widerstands gegen die Duelle eröffneten letztlich an der Wende des 19. und 20.

Jahrhunderts den Weg zur Gründung von Ligen gegen die Duelle. Diese Bewegung war zudem von der Tatsache begünstigt, dass ihre Ideen positiv aufgenommen wurden nicht nur von den kirchlichen Kreisen und modernen christlichen politischen Bewegungen, sondern auch von den liberalen und sozialistischen politischen Fraktionen und Strömungen. Das Offizierskorps widersetzte sich der Tendenz des Abbaus seines höchsten Privilegiums, das das Duell über das Gesetz stellte. Der Reichskriegsminister verbot den Offizieren und Reserveoffizieren den Eintritt in solche Ligen und Verbände. Die Armee motivierte ihren Standpunkt in dieser Frage mit der Begründung, dass das bürgerliche Gesetz einseitig nur das Privateigentum unter Schutz nimmt, nicht aber die persönliche und kollektive Ehre und die Normen des gesellschaftlichen Verhaltens. Die Modernisierung der Gesellschaft, Einflüsse aus dem Ausland und die damit zusammenhängenden Haltungen von einigen politischen Parteien haben dazu geführt, dass in den Jahren unmittelbar vor dem Ersten Weltkrieg die Frage von Zweikämpfen selbst in der Armee an Bedeutung verlor und die Schärfe der diesbezüglichen Diskussionen nahm mildere Formen an. Dieser Prozess bekam eine Nachhilfe von der „schönen Literatur“, die in diese Problematik eine starke Gefühlsladung hineinbrachte. Die Lösung der Ehrensache mittels eines Duells ging damit nicht unter – im Gegenteil, in der Folgezeit erfreute der Zweikampf großer Popularität vor allem unter Politikern. Von der Brutalität blieb jedoch kaum etwas übrig, und der Zweikampf wurde zunehmend zu einer theatralischen sportlichen Übung. Der Leitspruch aus der Ritterzeit: „bis zum letzten Blutstropfen“ verwandelte sich in: „bis zum ersten Blutstropfen“. Erst während des Ersten Weltkriegs verhängte Kaiser Karl I. das Verbot für Zweikämpfe in der Armee. Dass dieses Verbot nicht allgemein respektiert wurde, bezeugen u. a. einige Offiziersduelle zu Zeiten der sog. Ersten Republik.